

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΙ

τε μετὰ τὸν πρόσφατον Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ἤρχισαν νὰ ὑποσεύωνται τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτος τὰ θεμέλια, οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης, ἐπιζητοῦντες θεραπείαν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου κακοῦ, ἔστρεψαν καὶ σήμερον ἀκόμη στρέφουν τὰ βλέμματα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ὅπως ἐκεῖθεν ἀντλήσουν σωτήρια πολιτικά διδάγματα. Τῷ ὄντι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ ἄλλων μαθήσεων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀναμφισβητήτως οἱ πρῶτοι θεμελιωταί. Δὲν εἶναι δέ τι τυχαῖον ὅτι αἱ εἰς πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς συνήθεις σήμερον ἔννοιαι μοναρχία, δημοκρατία, ἀριστοκρατία, πρὸς δὲ καὶ αὐταὶ αἱ λέξεις *le politique* καὶ *la politique* ἔχουν προφανῶς ἑλληνικὴν τὴν καταγωγὴν. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ὁ πρῶτος λαός, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε ζωηρὸν πολιτικὸν βίον· πολλὰ δὲ παθόντες καὶ μαθόντες κατὰ τὴν μακράν των ἱστορίαν πρῶτοι ἡσχολήθησαν ἐνδελεχῶς περὶ τὴν πολιτειολογίαν καὶ ὑπέβαλον εἰς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τὰς παντοίας πολιτικὰς μορφάς. Παρὰ δὲ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον τὰς πολιτικὰς θεωρίας οἱ Ρωμαῖοι κυρίως διὰ τοῦ ἱστορικοῦ Πολυβίου, ὁ ὁποῖος κατέδειξε πρὸς αὐτοὺς ποῦ μάλιστα ἔγκειται τοῦ πολιτεύματός των ἡ δύναμις. Καὶ ἡ ἔννοια

τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἡ ὁποία ὑπέκειτο ὡς βάσις εἰς τὸν Γράκων τὸ πολιτικὸν σύστημα, προήρχετο ἐκ τῆς περὶ πόλεως ἥτοι κράτους ἑλληνικῆς ἐκδοχῆς, τὴν ὁποίαν οἱ μεγαλεπήβολοι ἐκείνοι Ρωμαῖοι ἦσαν ἤδη δεδιδραγμένοι παρὰ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ περίπου τρόπον ἐξ Ἑλλάδος ἦλθεν εἰς Ρώμην καὶ ἡ ἔννοια περὶ τοῦ πρώτου ἐμπίστου ἀνδρὸς τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος χωρὶς νάσκῃ ἰδίαν τινὰ ἐξουσίαν ἔργῳ αὐτὸς διοικεῖ τὰ τοῦ κράτους· ἡ ἔννοια δὲ αὕτη συγκερασθεῖσα μὲ τὰ ἀρχαιοπαράδοτα ρωμαϊκὰ νόμιμα προπαρεσκεύασε τὴν ἡγεμονίαν (principatum) τοῦ Αὐγούστου.

**Σπουδαιότης τῶν πολιτικῶν θεωριῶν
τῆς ἀρχαιότητος καὶ αἰτία τῆς γενέσεως αὐτῶν.**

Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ὁ ἀναμφισβητήτως περισπούδαστος τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης διδάσκαλος· ἐπηύξησε δ' ἔτι μᾶλλον τὴν σπουδαιότητά του ὁ τότε ἐμφανισθεὶς ἀνθρωπισμός. Πλείονες τῶν 13 ἐκδόσεων τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους γνωρίζομεν ὅτι ἐξεπονήθησαν κατὰ τὴν 16^{ην} ἑκατονταετηρίδα. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν Πλάτωνα, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες λόγιοι τοῦ Βυζαντίου κατέστησαν γνωστὸν ἐν Ἰταλίᾳ, ἤρχισαν οἱ τότε νάσכולῶνται· ἡ μελέτη τῆς Πολιτείας αὐτοῦ παρέσχε τὴν πρώτην ἀφορμὴν πρὸς τὰς πολλὰς ἀποπείρας τοῦ νὰ ἰδρυθῇ κράτος μετὰ τῶν μάλιστα ἰδεωδῶν θεσμῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συγκεκριμένην πραγματικότητα. Πρὸς δὲ καὶ ἡ περὶ φυσικοῦ δικαίου καὶ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ὡς βάσεων τοῦ πολιτικοῦ βίου διδασκαλία, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως μεγάλην ἥσκησε ροπήν, πρέπει νάναχθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας σοφιστάς. Τότε ἀκριβῶς, κατὰ τὴν 5^{ην} π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, τὸ δίκαιον, ὁ νόμος ἀφηρεῖται τὴν θείαν του ἀρχὴν καὶ ἐξελήφθη ὡς αὐθαίρετος ἀνθρώπινος θεσμός, κατασταθεὶς ὑπὸ τῶν πλειόνων πρὸς τὸν σκοπὸν ἰδρύσεως κράτους. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἐξηκολούθησε νὰ ἐπιπολάζῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ὁπότε παρηγωνίσθη ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς λεγομένης σχολῆς τοῦ

δικαίου καὶ ὑπὸ φιλοσοφίας, τῆς τοῦ Σέλλινγκ, ἥτις ἀνέλαβε τὸν παλαιὸν ἀγῶνα τοῦ Πλάτωνος, καί, καθάπερ οὗτος, ἐκδεχομένη τὸ Κράτος ὡς ὄργανισμὸν ὑπελάμβανεν ὡς ἔργον αὐτῆς «τὴν γνησίαν καὶ ἐπὶ ἰδεῶν στηριζομένην κατασκευὴν τοῦ Κράτους». Καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἐπὶ μέροις προβλημάτων, περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ κράτους, περὶ τῆς τῶν ἐξουσιῶν κατανομῆς καὶ τῶν τοιούτων ἢ ὅλως ἄλλοια διαμόρφωσις τοῦ νεωτέρου μεγάλου κράτους κατ' οὐδὲν παρεκώλυσε τοὺς ἐρευνητὰς νᾶνατρέχουν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως ἐκεῖθεν ἀρύωνται σοφὰ διδάγματα.

Ἄνδρες, ὡς ὁ Machiavelli καὶ ὁ Montesquieu, διέπλασαν τὴν πολιτικὴν τῶν διανοήσιν ἐν τῇ μελέτῃ τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπὸ τῆς περιόδου τοῦ ἀνθρωπισμοῦ διαμορφωθείσα ἰδεώδης εἰκὼν τῆς παλαιᾶς ἑλλην. δημοκρατίας καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων προμάχων τῆς ἐλευθερίας ἥσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν πολιτικὴν πρόοδον καὶ τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡ κραυγὴ «ἐλευθερία καὶ δικαιοσύνη» πολὺ πρότερον πρὶν ἀκουσθῇ εἰς τῶν Παρισίων τὰς ἀγυῖας ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἠκούσθη ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Περικλέους, καὶ ἐκεῖθεν εἰσεχώρησεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν πολιτειολογίαν καὶ εἰς τὰς νεωτέρας περὶ φυσικοῦ δικαίου διδασκαλίας, αἱ ὅποίαι τὸ ἀρχῇθεν δίκαιον τοῦ πολίτου κατέστησαν ἀναφαίρετον δίκαιον τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅποσον δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις κατενοήθη ἡ ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος προκύπτουσα ὠφέλεια εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα, γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Μάρξ, ἐξάρατα μονομερῶς τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα καὶ προκαλέσαντα τὸν ὀλέθριον ἀγῶνα τῶν τάξεων, νεώτεροι μύσται τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἀπαιτοῦν, ὅπως ὁ σύγχρονος πολιτικὸς καὶ οἰκονομικὸς βίος ἐμφορηθῇ τοῦ γνησίου κοινωνικοῦ πνεύματος τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Lorenz v. Stein παραβάλλει τὴν ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐπιστήμαις σπουδαιότητα τῶν «Πολιτικῶν» τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὸ ὄργανον τοῦ Κεπλέρου ἐν τῇ

ἀστρονομία· ὁ Ἀδόλφος Βάγνερ κηρύττει τὰς περὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς φύσεως τῆς πόλεως ἀρχὰς τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἑθνικῆς οἰκονομίας· ὁ δὲ πολὺς Treitschke ἀναπεπταμένως ὁμολογεῖ: «ὁ κυρίως διδάσκαλός μου ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ ἦτο ὁ Ἀριστοτέλης». Ἐὰν δέ τις διεξέλθῃ οἰονδῆποτε ἔργον τῶν νεωτέρων πολιτειολόγων, θὰ εὕρῃ ὅτι περὶ σπουδαιότητων ζητημάτων αἱ τοῦ Ἀριστοτέλους γνῶμαι ἔξετάζονται καὶ συζητοῦνται ὡς γνῶμαι ἀνδρὸς οὐχὶ πρὸ δισχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἀκμάσαντος, ἀλλὰ συγχρόνου.¹

Ἄλλὰ τί ἄρ' αὖ γέ ἔκαμε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἱκανοὺς νὰ γίνονιν οἱ πολιτικοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀνθρωπότητος; Μάλιστα πάντων τὸ οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς φύσεως αὐτῶν, ὅπερ εἶναι καθόλου καὶ ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου τῶν, ἥτοι ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου, ἡ ὁρμὴ ἐκάστου νὰ διαμορφώσῃ ἑαυτῷ τὸν βίον οἰκεία νοήσει καὶ πράξει. Τούτου δ' ἔνεκα ἀπεκλείετο μὲν πᾶσα δεσποτεία καὶ δουλικὴ ὑπακοή, ἐδημιουργοῦντο δὲ μορφαὶ τοῦ δημοσίου βίου στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἐκάστου μετοχῆς καὶ ἐνεργείας. Ἡ διαφορὰ ἀπ' ἀλλήλων τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἱστορικῶν ὄρων εἶχεν ὡς ἐπακολούθημα νὰ προχωρήσῃ ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις παρ' ἄλλοις τῶν Ἑλλήνων ἄλλως καὶ ἡ ὀλοσχερὴς ἀντιποιήσις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων παρὰ πάντων τῶν εἰς τὴν πόλιν ἀνηκόντων ἐν μέρει μόνον νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἰσχυρὸς γεωγραφικὸς διαχωρισμὸς τῆς χώρας συνετέλεσεν οὐχὶ ὀλίγον εἰς τὴν μείζονα ποικιλίαν τῶν ἐμπειρικῶς δεδομένων μορφῶν τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἥτις παρῆκε τὸ ἐνδόσιμον πρὸς σύγκρισιν καὶ ἐνδελεχῇ μελέτῃ. Ἡ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος συνεχιζομένη ἰδρυσις ἀποικιῶν ἐγένετο αἰτία ζητήσεων καὶ ἐρευνῶν περὶ τῆς προτιμωτέρας πολιτικῆς μορφῆς. Ἐὰν δὲ ὁ ἀποικισμὸς προήρχετο οὐχὶ ἐκ μιᾶς μόνον πόλεως, καθίστατο δυνατὴ ἡ

¹ Πρβλ. M. Pohlenz, Staatsgedanke und Staatslehre d. Griechen, σελίς 3.

κατ' οἰκείαν ἐπίνοιαν μετακόσμησις καὶ ὁργάνωσις τῆς νέας πολιτείας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπαντῶσα ἐνίοτε τάσις πρὸς κατασκευὴν προπωπικοῦ πολιτικοῦ ἰδεώδους. Ἀλλὰ ταῦτα μάλιστα καὶ ἄλλα ὅμοια στοιχεῖα ὥφειλον νὰ ἐξεγείρωσι τὴν θεωρητικὴν πολιτικὴν νόησιν, ὥστε νὰ ἐρευνῶνται τὰ ἐκάστοτε ἀναφυόμενα προβλήματα τοῦ δημοσίου βίου καί, ἀναγομένων τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων εἰς γενικὰς ἀπόψεις, περὶ ἦν λογικὴν ἐργασίαν οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν ὄντως ἀπαραμίλλητοι ἀριστοτέχναι, νὰ δημιουργηθῇ κατὰ μικρὸν ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη.

Ἡ ἀρχαία πόλις καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν σχέσις τοῦ ἀτόμου.

Ἡ τῶν Ἑλλήνων φυσικὴ τάσις πρὸς τὴν ὡς οἷόν τε ἐλευθερωτάτην ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικότητος ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν των. Εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς βλέπομεν οὐχὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν ὅλον συντεταγμένον εἰς εὐκοσμον κράτος, ἀλλ' ὡς κράτος ἐμφανίζεται κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μάλιστα μέρος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν ταῖς ἐπὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἀποικίαις ἰδίᾳ πολιτικὴ μορφή, *ἡ πόλις*. Ὁ Ὅμηρος ἥδη λέγει ἐν Ὀδυσσεΐᾳ πῶς ὁ Ναυσίθοος κατῴκησε τοὺς Φαίακας ἐπὶ τῆς Σχερίας:

ἀμφὶ δὲ τεῖχος ἔλαισσε πόλει καὶ ἐδείματο οἶκους
καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν καὶ ἐδάσσατ' ἀρούρας.

Διὰ τῶν δύο τούτων στίχων διατυποῦται εἰκὼν ζωηρὰ καὶ ἐναργὴς περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οἱ ἀποικοὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας καταβάλλουν τὰς βάσεις τῆς νέας πόλεως. Αἱ ἀρούραι διανέμονται εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ἴσοις κλήρους, εἴαν, νοεῖται οἰκοθὲν, δὲν ἠδύναντό τινες νάντιποιηθοῦν ἰδιαιτέρων προνομίων. Ὡς κέντρον τῆς ὅλης χώρας χρησιμεύει ὀχυρὰ οἰκησις, *πόλις* καλουμένη, ἣτις ἢ ἀφηρεῖτο ἀπὸ τῶν παλαιῶν κατοίκων ἢ ἐκτίζετο νέα ἐπὶ καταλλήλου θέσεως καὶ περιεβάλλετο τεῖχος πρὸς προστασίαν. Ἐνταῦθα ἔχουν τὴν ἔδραν των οἱ θεοί, οἱ τῆς πόλεως προστατάται, (οἱ πολιοῦχοι), ἐνταῦθα ἐδρεύει ἡ κυβέρνησις. Ἐνταῦθα ἡ ἀγορά, ὅπου τὸ κοινὸν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν

συνέρχεται, ἵνα συσκεφθῶσι καὶ συμβουλευθῶσι περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ τῶν τοιούτων. Οὕτως ἡ πόλις, ἡ ὀχυρὰ οἰκισις, γίνεται κράτος. Ἡ τῶν πολιτικῶν δικαίων ἀσκησις ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς πόλεως. Οἱ κάτοικοι μόνον ὥς ἀνήκοντες εἰς τὴν πόλιν εἶχον πολιτικά δικαιώματα, ἦσαν πολῖται, ἔστω καὶ ἂν αἱ κατοικίαι των ἔκειντο ἔξω εἰς τοὺς ἀγρούς. Τόσον δὲ τελείως ἐταυτίσθη τὸ κράτος μετὰ τῆς πόλεως, ὥστε ἔξω αὐτῆς οὐδεμία αὐτοτελὴς κοινότης ἦτο δυνατή, καὶ ἂν τὸ κράτος διὰ κατακτήσεως ἢ ἐνώσεως πλείονων κοινοτήτων ἐξετείνετο ἐπὶ ὅλην χώραν. Αὕτη ἡ Ἀττικὴ μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων εἶχε δημοσίῳ δικαίῳ μίαν μόνην πόλιν, τὰς Ἀθήνας, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου χώρας ἦσαν δημοσίῳ δικαίῳ Ἀθηναῖοι. Τόποι πολυάνθρωποι, αἱ Ἀχαρναὶ λ. χ., εἶχον μὲν ἰδίαν κοινοτικὴν διοίκησιν, ἀλλὰ δικαίῳ δὲν ἦσαν πόλις, ἦσαν δῆμος: οἱ κάτοικοί των ἦσαν πολῖται οὐχὶ Ἀχαρνῶν, ἀλλ' Ἀθηνῶν. Οὕτως ἡ πόλις κατέστη ὁ δημοσίῳ καὶ διεθνεί δικαίῳ σταθερὸς ὅρος εἰς δῆλωσιν τοῦ Κράτους. Καὶ ἡ Σπάρτη ἦτο πόλις, ἂν καὶ δὲν εἶχεν ὀχυρὰν οἰκισιν ἢ ἀκρόπολιν ὥς πολιτικὸν κέντρον· ἦρχει ὅτι οἱ ἔχοντες τέλεια δικαιώματα μετεῖχον αὐτοὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ ἦσκουν προσωπικῶς τὰ κυριαρχικά των δίκαια. Κατὰ ταῦτα τὸ βασίλειον τῶν Περσῶν, ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἰσχυρόν καὶ ἐπεσπᾶτο τὸν σεβασμὸν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς του διοικήσεως, ἀνεγνωρίζετο μὲν ὅτι ὥς ὀργάνωσις ἐξεπλήρου τὸν σκοπὸν του, ἀλλ' ἦτο μόνον ἔθνος, οὐχὶ πόλις, οὐχὶ ἀληθινὸν κράτος· καὶ αὕτη δὲ ἡ παρ' Ἑλληνσι πολιτικὴ ἐπιστήμη οὐδέποτε ἔλαβε τὴν ἀνάγκην νάνελθῃ εἰς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν τοῦ κράτους, περιλαμβάνουσαν ἔθνος ἅμα καὶ πόλιν.

Ὁ χαρακτὴρ οὗτος τῆς πόλεως δύναται νὰ νοηθῇ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς: Ἡ πόλις ἔχει μὲν τοπικὸν κέντρον, ἀλλὰ δὲν εἶναι κατ' ἑκτασιν κράτος. Τὸ κράτος ταυτίζεται μετὰ τοῦ κοινοῦ τῶν πολιτῶν καὶ ὑφίσταται, καὶ ἂν ἡ χώρα ἀπολεσθῇ. «Οἱ ἄνδρες, οὐχὶ οἱ οἶκοι ἀποτελοῦν τὴν πόλιν» εἶναι αὕτη ἀρχὴ πολλὰκις ἀπαντῶσα εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ ἔθνικη ἐνότης δὲν τονίζεται ἐκάστοτε, καὶ τοῦτο διότι εἶναι

αὐτονόητος. Ἡ ἐνότης τῆς φυλῆς, ἡ τοῦ αἵματος συγγένεια διαμένει ἔστω καὶ κατ' ἔννοιαν καὶ ἐν τῇ πόλει· ἡ δὲ παροχὴ πολιτικῶν δικαίων εἰς ξένους ἐκλαμβάνεται δικαίῳ ὥς εἰσποίησις ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς πόλεως: (*ποιητὸς πολι-
της—ποιητὸς υἱός*). Τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἀποικιακῶν πόλεων, ὧν οἱ κάτοικοι ἔργῳ ἀρχῇθεν κατήγοντο ἐκ διαφόρων πόλεων. Καὶ ξενόφυλα στοιχεῖα οὐχὶ σπανίως εἰσέρχοντο, ἀλλὰ ταχέως ἀφωμοιοῦντο, καὶ ἡ νέα πόλις ἐθεωρεῖτο ὅλως ἑλληνική. Μόνον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐκδηλοῦται τὸ κοινὸν ἑλληνικὸν συναίσθημα. Ἄλλως δ' ἡ πόλις ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ὑπῆρξε κώλυμα εἰς τὴν ἔνωσιν τοῦ ἔθνους καὶ αὐτὸ τοῦτο μοιραία διὰ τὴν τύχην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἡ πόλις λοιπὸν εἶναι μικρὸν κράτος. Αἰτία τούτου εἶναι ὅχι μόνον ἡ γεωγραφικὴ διάσπασις τῆς χώρας· καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας δὲν προέβησαν εἰς μείζονα πολιτικὴν ἐνότητα. Ὁ λόγος τούτου εἶναι προσέτι τὸ ὅτι εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως ὑπόκειται ὥς προϋπόθεσις ἀναγκαία ἡ παρ' ἐκάστου πολίτου προσωπικὴ ἀσκήσις τῶν πολιτικῶν δικαίων. Οὕτω δὲ ἀποκλείεται ὅλως τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου τὴν ἔννοιαν ἦτο τῶν ἀδυνάτων νὰ συλλάβῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, καὶ ὁ σχηματισμὸς ἐκτεταμένων κρατῶν. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου ἡ πόλις ἐν τῇ μικρότητι αὐτῆς συνάδει πρὸς οὐσιῶδες γνῶρισμα τῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνος φύσεως, ἡ ὁποία οὐδέποτε συνησθάνθη τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ ἄπειρον, ἀλλ' ἀνεπτύχθη ἐν τῇ εὐτέχνῳ διαμορφώσει καθωρισμένου χώρου ἢ καθωρισμένης ὕλης· εἰς τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ ἡ παρ' Ἑλλησι θαυμασία ἐκείνη ἀνθήσις τῆς καλλιτεχνίας. Ἄλλ' ἵνα ἡ πόλις παριστᾷ εὐτακτόν τι καὶ εὐκοσμον ὅλον, ὀφείλει, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἢτε χώρα καὶ ἡ τῶν πολιτῶν πληθὺς νὰ εἶναι *εὐσύνοπτος*: «πρὸς τὸ κρίνειν περὶ τῶν οἰκείων καὶ πρὸς τὸ τὰς ἀρχὰς διανέμειν κατ' ἀξίαν ἀναγκαῖον γνωρίζειν ἀλλήλους, ποιοί τινές εἰσι, τοὺς πολίτας· ὥς, ὅπου τοῦτο μὴ συμβαίνει γίγνεσθαι, φαύλως ἀνάγκη γίγνεσθαι τὰ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς κρίσεις. Περὶ ἀμφοτέρω γὰρ οὐ δίκαιον αὐτοσχεδιάζειν, ὅπερ ἐν τῇ πολυανθρωπίᾳ τῇ λίαν ὑπάρχει φανερώς». (1326 b)

«Πῶς εἶναι δυνατόν, ἐρωτᾷ ὀλίγον ἀνωτέρω ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, νὰ νοησωμεν πολιτείαν, ὅπου ὁ κῆρυξ διὰ τῆς φωνῆς του δὲν δεσπόζει τῶν πολιτῶν ἐκκλησιαζόντων;» Κατὰ ταῦτα τὸ ἑλληνικὸν ἅπαν ἦτο διαμεμερισμένον εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη, τῶν ὁποίων ἕκαστον διεφύλαττε ζηλοτύπως τὴν πολιτικὴν του ἀνεξαρτησίαν, τὴν *ἐλευθερίαν* καὶ *αὐτονομίαν*, καὶ ἰσχυρῶς ὑπερήσπιζεν αὐτὴν ἐναντίον πάσης ἄλλης πόλεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐβλεπε τὸν φυσικὸν του πολέμιον. Τοῦτου δ' ἐπακολούθημα ἦτο ὅτι πᾶσα πόλις ὤφειλε νὰ φροντίζη περὶ τῆς οἰκονομικῆς τῆς αὐταρχείας κανονίζουσα διὰ νόμων τοὺς ὅρους εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς, καὶ νὰ συνομολογῇ συνθήκας μετὰ τῶν ἄλλων πόλεων.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ πόλει ὁ βίος ὁ πολιτικὸς προσλαμβάνει προδήλως ἔντασιν ἀδιάλειπτον καὶ ζωηρότητα διαρκή, γνωστὴν εἰς τὰ νεώτερα κράτη μόνον εἰς κρίσιμους καιροὺς ἰδιαίτερας ἐξεγέρσεως. Ἐν μικρῷ χώρῳ τὸ ἄτομον ἐπαισθάνεται πολὺ ἀμεσώτερον τί σημαίνει καλὴ ἢ κακὴ κυβέρνησις, εἶναι δὲ εἰς αὐτὸ δυνατόν νὰ παρέμβῃ πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πόλις χρήζη τῆς συνεργασίας πάντων, καθίσταται ἀναγκαίως ἡ ἄσκησις τῶν πολιτικῶν δικαίων καθήκον, τοῦ ὁποίου ἡ παράβασις νόμῳ κολάζεται. Τὸ κράτος διὰ τοὺς Ἕλληνας εἶναι τι μᾶλλον συγκεκριμένον ἢ διὰ τοὺς νεωτέρους. Καὶ παρ' ἐκείνοις ἡ πόλις ἦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ νομικὸν πρόσωπον, ὅπερ πρὸς ἄλλας πόλεις συνάπτει συνθήκας, δίδει καὶ λαμβάνει ὅρκους, κέκτηται ἰδίαν περιουσίαν, ἐμφανίζεται πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς ὡς πιστωτὴς καὶ ἐπιχειρεῖ πᾶσαν δικαιοπραξίαν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀπλὴν συνείδησιν δὲν παρίστατο ὥς τι νεφελῶδες καὶ δύσληπτον ὄν, τὸ ὁποῖον πόρρωθεν καὶ ἀπὸ τῆς πρασίνης τραπέζης διὰ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἱεραρχικῶν δικαστηρίων κηδεμονεύει τὸ ἄτομον καὶ εἰσπράττει παρ' αὐτοῦ φόρους. Ὁ Ἕλλην ἐβλεπε τὰς κυβερνητικὰς πράξεις οἷονεὶ γεννωμένας ὑπὸ τὰ ὄμματά του, συνειργάζετο ἐν αὐταῖς, ἐθεώρει ὅλως συγκεκριμένως τὴν πόλιν ὡς τὸν ἐν ἐνιαίαν βούλησιν καὶ πράξιν συντεταγμένον δῆμον, τοῦ ὁποίου ἦτο συνεργὸν μέλος. Ἐντεῦθεν εὐνόητον, διὰ τί ἡ πόλις κατέλειπεν εἰς τοὺς

πολίτας τὴν πρωτοβουλίαν ἐπὶ πολλῶν περιστάσεων, καθ' ἃς τὸ νεώτερον κράτος αὐτὸ ἐνεργεῖ: οὕτω λ.χ. οὐδόλως καθίστα δημόσιον κατήγορον, ἵνα οὗτος ὡς ἐπίτροπος τῆς πόλεως ἐπαγάγη κατὰ τινος δίκην ὡς παραβλάψαντος τὸ κοινὸν συμφέρον, ἀλλὰ εἰς πάντα πολίτην ἐπετρέπετο νὰ πράττῃ τοῦτο.

*Ὁπόση ἦτο ἡ δύναμις τῆς πόλεως, ἡσθάνετο ὁ Ἕλληνας ζωηρότατα, ὁσάκις διέτριβεν ἐν τῇ ξένῃ καὶ εἶχε χρείαν τῆς προστασίας τῆς πατρίδος. Διότι ἦτο τότε οἶονεὶ ἀπόκληρος καὶ ἀποκήρυκτος. Δὲν ὑπῆρχον εἰσέτι δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μόνον τοῦ πολίτου. Ἐξω τῆς πόλεως δύναται νὰ ζῇ μόνον, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἢ θηρίον ἢ θεός. Ὁ ἄνθρωπος συνευδαιμονεῖ καὶ συγκακοδαιμονεῖ μετὰ τῆς πόλεως. Ὅθεν νομίζει φυσικὸν τὸ νὰ διαθέτῃ αὕτη κατὰ βούλησιν τὸ σῶμα καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὰ ὑπάρχοντα πάντα τῶν πολιτῶν· ἡ δὲ συναίσθησις τοῦ ὅτι πᾶσα πρὸς τὴν πόλιν λειτουργία καὶ ὑπηρεσία γίνεται ὑπὸ παντὸς τοῦ δήμου ἀντιληπτὴ καὶ ἐκτιμᾶται, ἐξῆπτεν ἐξαισίαν καὶ ἀπαράμιλλον τὴν αὐταπαρνησίαν τοῦ πολίτου. Φυσικώτατον ἦτο προσέτι τὸ ὅτι ἡ πόλις εἰσέδυνε βαθύτατα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου καὶ ἐσπουδαζεν ὅπως διὰ νόμων κανονίζῃ τὰ τῆς διαίτης αὐτοῦ, τὰ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τὰ τοιαῦτα.

Κατὰ ταῦτα οὐδεμία μὲν ἀμφιβολία ὅτι ἡ πόλις ἔτεινεν ὅπως καταβιάζῃ τὸ ἄτομον εἰς τὴν ἑαυτῆς θεραπείαν, ἀλλ' εἶναι ὑπερβολὴ τὸ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐλευθεριαστῶν (liberalistes) λεγόμενον ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἦτο ὅλως παντοδύναμον καὶ τὸ ἄτομον ἀπέκτανε αὐτοῦ ἄμοιρον παντὸς δικαιώματος. Ἡ ἀπόφανσις τοῦ Benjamin Constant: Chez les anciens l'individu, souverain presque habituellement dans les affaires publiques, est esclave dans tous ses rapports privés, ἀρμόζει εἰς τινὰς πόλεις, ὡς ἡ Σπάρτη, ἐνῶ αἱ Ἀθῆναι τοῦ Περικλέους, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶναι ἐν ἄκρῃ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐννοίαν ταύτην τῆς πόλεως. Νεώτερος πολιτειολόγος, ὁ Γερμανὸς Jellinek, ὅχι μόνον ἀποκρούει τὴν ἐκδοχὴν, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες οὐδὲν αὐτοτελὲς ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐγνώρισαν, ἀλλὰ καὶ καθόλου

ἀποφαίνεται: «Ἡ διαφορὰ τῆς πρὸς τὸ κράτος σχέσεως τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ἀτόμου κεῖται κατὰ τὴν νομικὴν τῆς ἀποψιν ἐν τούτῳ μόνον, ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ νεωτέρου ἀτόμου ρητῶς ἀναγνωρίζεται ἐν τοῖς νόμοις ὑπὸ τοῦ κράτους, ἐνῷ ὡς πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἄτομον ἦτο τόσον αὐτόδηλος, ὥστε οὐδέποτε ἔτυχε νομοθετικῆς διατυπώσεως».

Ὁ διάφορος χαρακτήρ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, ἰδίᾳ δὲ τῆς Ἰωνικῆς καὶ Δωρικῆς, ἡ τῶν ἐδρῶν τῶν φυλῶν ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν διανοητικὴν των ἀνάπτυξιν, ἡ διαφορὰ τῶν ἱστορικῶν ὄρων, πάντα ταῦτα, ὥς καὶ ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη, συνεπήγαγον ἔκτακτον ποικιλίαν τῆς πολιτικῆς, καταστάσεως, οὗ ἕνεκα καὶ ἡ ἔννοια τῆς πόλεως ἐξεδηλώθη ὑπὸ παντοίας μορφᾶς, μάλιστα δὲ ὑπὸ δύο ὅλως διαφόρους, ὁποίας βλέπομεν ἐν Σπάρτῃ, ὥς τὸ πολίτευμα αὐτῆς διεμορφώθη διὰ τῆς Λυκούργειο νομοθεσίας, καὶ ἐν Ἀθήναις, ὥς τὸ πολίτευμα αὐτῶν διεμορφώθη διὰ τοῦ Σόλωνος καὶ εἶτα διὰ τοῦ Περικλέους. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων πόλεων ἔχομεν τὰς δύο θεμελιώδεις μορφὰς τοῦ παρ' Ἑλληνισι πολιτικοῦ βίου. Ὅπως δὲ ποτε καὶ ἂν ὀρίσῃ τις τὸ κράτος, πάντως τοῦτο εἶναι εὐκοσμος ὁργάνωσις πολλῶν ἀτόμων, ἔχουσα ὑπερτάτην ἐξουσίαν, διὰ τῆς ὁποίας περιστέλλεται ἡ βούλησις ἐκάστου ἐπιχειροῦντος νὰ καταδυναστεύσῃ τῶν ἄλλων. Κατὰ ταῦτα ἡ θεμελιώδης διαφορὰ προκύπτει ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν κανονίζεται ἡ τοῦ ὅλου πρὸς τὸ ἄτομον σχέσις. Ἡ τὸ πᾶν εἶναι τὸ δίκαιον καὶ ἡ τοῦ ὅλου εὐδαιμονία, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπολύτως ὑποτάσσεται τὸ ἄτομον, ἢ τὸ ἄτομον εἶναι ἡ ἀφρηρία καὶ ζητεῖται ἡ τῶν δικαίων του διατήρησις ἐντὸς τῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως, ἣτις χρησιμοποιεῖται μόνον πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀτόμου. Ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ ἔχει τὴν ρίζαν τῆς ἐν τῷ ἀτομισμῷ καὶ πολιτικῶς ἐμφανίζεται ὡς **ἐλευθεριασμός** (Liberalismus) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρῶτην ἐκδοχὴν, ἡ ὁποία ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ὅλου ἢ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ὀνομάζεται κοινωνιοκρατικὴ ἐκδοχὴ ἢ τοι εἶναι ὁ σήμερον λεγόμενος διὰ ξενικοῦ ὀνόματος **σοσιαλισμός**, ἀφαιρουμένης ἀπ' αὐτοῦ τῆς οἰκονομολογικῆς ἀποχωρώσεως, τὴν ὁποίαν τοῦ προσήψαν οἱ περὶ τὸν Μάρξ. Κατ' ἀντίθεσιν

πρὸς τὸ κοινωνιοκρατικὸν τῆς Σπάρτης σύστημα αἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Περικλέους ἐμφανίζουν τὴν ἐλευθεριαστικὴν μορφήν. Ὁ Περικλῆς ὡς Ἕλλην εἶχε μὲν ζωηρὸν τὸ συναίσθημα περὶ τῆς πόλεως ὡς δυνάμεως καθοριζούσης τὸν ὅλον βίον τῶν πολιτῶν. Αὐτὸς οὗτος εἶναι ὁ πολιτικός, ὅστις σκοπὸν ὑψιστον ἔθεσεν τὴν δύναμιν, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εὐδαιμονίαν καὶ προκοπὴν τῆς πατρίδος του. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα θέλει νὰ κατορθώσῃ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ νέον ἰδεῶδες, ἥτοι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολίτου εἰς ἐλευθέραν προσωπικότητα. Τοῦ ἰδεώδους τούτου ἐναργῆ εἰκόνα μᾶς παρέχει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ θαυμασίῳ ἐκείνῳ λόγῳ τοῦ Περικλέους, ἐν τῷ ἐπιταφίῳ. Νῦν τὸ πρῶτον προκύπτει ἐπιτακτικὸν τὸ πρόβλημα πῶς πρέπει νὰ διαμορφωθῇ ἡ σχέσις πόλεως καὶ αἰτόμου· λύει δὲ τὸ πρόβλημα ὁ Ἀθηναῖος πολιτικός ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν τῆς Σπάρτης κατὰ τὸ ἐλευθεριάζον σύστημα, καθ' ὃ ἐντὸς τοῦ τῆς πόλεως συνδέσμου τὸ αἰτομον ἔχει πᾶσαν ἐλευθερίαν πρὸς ἰδίαν ἀνάπτυξιν. Ὅπως νομικῶς καθορίσῃ τὰ τοῦ αἰτόμου δίκαια ἐν σχέσει πρὸς τὴν πόλιν, δὲν εἶχεν καμμίαν ἀφορμὴν. ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἔλκει πάντως τὴν πρώτην του ἀρχὴν ὁ πολὺ ὕστερον εἰς τοὺς Πανδέκτας περιληφθεὶς ὁρισμὸς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας: *Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur*. Ἀλλ' ὡς ἀρχὴ ἀπαράιτητος ὑπόκειται εἰς τὸ πολιτικὸν τοῦτο σύστημα τοῦ Περικλέους, ὅτι τὸ αἰτομον τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ὀφείλει νὰ χρησιμοποιοῖ πρὸς στήριξιν καὶ εὐημερίαν τοῦ ὅλου, τῆς πόλεως· κατὰ τοῦτον δὲ ἀκριβῶς τὸν τρόπον ἐπίστευεν ἐκεῖνος ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ παντελὴς ἁρμονία αἰτόμου καὶ πόλεως, ὅτι ὁ ἐλεύθερος πολὺ κάλλιον ἢ ὁ κατηναγκασμένος πολίτης δύναται νὰ ὑπουργῇ καὶ νὰ προάγῃ τὴν πόλιν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀντήμειψαν δαιφιλῶς τὴν πίστιν του. Τοῦτο ἀποδεικνύουν τὰ μεγάλα τῶν ἔργα ζῶντος ἐκείνου τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλ' ἡ ἱστορία ἔμελλε νὰ διδάξῃ, ἐὰν τὸ πνεῦμα τοῦτο θὰ διέμενε ζωντανόν, ὅτε θὰ ἐξηφανίζετο τὸ προσωπικὸν κῦρος τοῦ μεγαλεπηβόλου ἀνδρός.

Σοφισταὶ καὶ Σωκράτης.

Διαρκούσης τῆς 5^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἡ προσοχὴ τῶν φιλοσοφούντων ἐστράφη εἰς τὰ προβλήματα τὰ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον, ἀναφερόμενα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὸ ἄτομον ἀπελευθεροῦται ἀπὸ τῶν παραδόσεων. Συζητεῖται τὸ κύρος καὶ ἡ ὀρθότης τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὰ τῶν δικαστηρίων καὶ καθόλου τὰ τῆς πολιτείας. Δὲν λείπουν καὶ αἱ κυρίως νομικαὶ ἀμφισβήτησεις. Ὅτε ἔν τινι ἀθλητικῷ ἀγῶνι τῶν ἀγωνιζομένων τις ἄνευ ἰδίας ἐνοχῆς ἐφόνευσεν ἕτερον, συνεζήτει ὁ Περικλῆς μετὰ τοῦ Πρωταγόρου, ἐὰν κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ δράστης εἶναι ἡ αἰτία τοῦ φόνου, ἥτοι ἐὰν ἡ ἔννοια τοῦ φόνου, ὅστις καὶ ἐν ἑλλείψει ἐνοχῆς ἐκ λόγων θρησκευτικῶν συνεπήγετο ἐξίλασμόν, δύναται ἐνταῦθα νομικῶς νὰ ἐφαρμοσθῇ. Ὁμοίως ὁ Λυσίας ἐν πλαστῷ λόγῳ πραγματεύεται τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐμβρύου ὀφείλει νὰ θεωρῇται ὡς φόνος ζῶντος ὄντος.

Συζητοῦντες οἱ σοφοὶ τότε περὶ τοῦ κύρους τῶν νόμων, ἡρώτων ἐὰν ὀφείλεται ἀπόλυτος εἰς τούτους ὑπακοή, τοὺς ὁποίους ἡ πλειονοψηφία ἀπὸ σήμερον ἕως αὔριον δύναται νὰ μεταβάλῃ. Αὐτὸς ὁ συντηρητικὸς Σοφοκλῆς πραγματεῖται ἐν τῇ Ἀντιγόῃ τὸ πρόβλημα, ἐὰν ὑπάρχουν ὑψηλότερα καθήκοντα παρὰ τὴν ὑπακοήν εἰς τὸν πρόσκαιρον κυρίαρχον τῆς πόλεως. Ὁ δὲ θεσπέσιος ὕμνος τῶν ἀγράφων νομίμων ἔν τε τῷ δράματι τούτῳ καὶ ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ ὑποδηλοῖ, ὅτι ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῶν συγχρόνων δὲν ἐστρέφετο μόνον κατὰ τοῦ θεοῦ δικαίου. Ἐντεῦθεν προέβαινον εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τῆς γενέσεως τῶν νόμων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρετῆς καὶ καθόλου περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτικοῦ βίου.

Ἐξαιρουμένου τοῦ Πρωταγόρου, ὅστις ὡς πρόδρομος τοῦ Ἀριστοτέλους προϋποθέτει θεμέλιον τοῦ πολιτικοῦ βίου τὴν κοινωνικὴν ὀρμὴν, ἔτι δὲ τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην (τὸν πρὸς τοὺς ἄλλους σεβασμόν καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ δικαίου), οἱ λοιποὶ σοφισταὶ διατυπώνουν τὴν διδασκαλίαν τῆς κοινωνικῆς

συνθήκης, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀρχῆθεν ἀγὼν τῶν ἀνθρώπων πάντων κατὰ πάντων τερματίζεται· οἱ ἄνθρωποι παύουν κακοποιοῦντες ἀλλήλους καὶ καθορίζουν κανόνες, οἵτινες ἔκτοτε ἰσχύουσι καὶ ἀποτελοῦν τὸν κώδικα τοῦ δικαίου καὶ τὸ σύνολον τῆς ἠθικῆς.

Ἡ διδασκαλία αὕτη καταλήγει εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ κατὰ συνθήκην ἀρετὴ δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὴ πρὸς τὸ ἄτομον ὅχι τόσον διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς συμφωνίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ διότι ἡ δικαιοσύνη συχνότατα ἐναντιοῦται πρὸς τὸ ἀληθινὸν συμφέρον, ὅπερ μᾶλλον ἐπιτάττει νὰ ἐπικρατῇ τις ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων καὶ νᾶδικῇ, ὅταν εἶναι δυνατόν τοῦτο νὰ γίνεται ἀτιμωρητέ. Εἰς τοῦτο τείνει καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ φυσικὴ ὁρμή, ἣτις μόνον βία διὰ τοῦ νόμου καταστέλλεται. Οὕτω πρὸς τὸν τιθέμενον καὶ ἐπὶ τῆς συμφωνίας τῶν ἀνθρώπων στηριζόμενον νόμον ἀντίκειται ἡ φύσις, ἣτις οὐδόλως ἀναγνωρίζει τὴν κατὰ συνθήκην ἠθικότητα· φύσις δὲ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἡ ἀληθινὴ οὐσία τοῦ ἀτόμου, τῆς ὁποίας κυριώτατον γνώρισμα εἶναι ἡ φιλαυτία, ἡ ἐπιζητήσις τοῦ οἰκείου συμφέροντος· τούτων δ' ἐπακολούθημα εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου.¹ «Ἐὰν δέ γε, οἶμαι, φύσιν ἱκανὴ γένηται ἔχων ἀνὴρ, πάντα ταῦτα ἀποσεισάμενος καὶ διαρρηξας καὶ διαφυγών, καταπατήσας τὰ ἡμέτερα γράμματα καὶ μαγγανεύματα καὶ ἐπφθὰς καὶ νόμους τοὺς παρὰ φύσιν ἅπαντας, ἐπαναστὰς ἀνεφάνη δεσπότης ἡμέτερος ὁ δοῦλος καὶ ἐνταῦθα ἐξέλαμψε τὸ τῆς φύσεως δίκαιον» (Πλάτωνος Γοργίας 484). Ταῦτα λέγει παρὰ Πλάτωνι ὁ Καλλικλῆς, οἷονεὶ ὁ πρόδρομος τοῦ ὑπερανθρώπου τοῦ Νίτσε. Διὰ δὲ τοῦ Καλλικλέους ὑπεμφαίνει πιθανώτατα ὁ Πλάτων τὸν διάδοχον τοῦ Περικλέους Ἀλκιβιάδην. Ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐνεφανίζετο μάλιστα εἰς τὰς ἑξωτερικὰς σχέσεις τῶν πόλεων: «ποιῶ δικαίω χρώμενος Ξέρξης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευσεν ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπὶ Σκύθας ἢ—ἄλλα μυρία ἂν τις ἔχοι τοιαῦτα

¹ Ern. Barker, Greek political theory. Plato and his predecessors, σελ. 64 κέ.

λέγειν», ἐρωτᾷ ὁ αὐτὸς Καλλικλῆς, «ἀλλ' οἶμαι οὔτοι κατὰ φύσιν τὴν τοῦ δικαίου ταῦτα πράττουσι, καὶ ναὶ μὰ Δία κατὰ νόμον γε τὸν τῆς φύσεως». Παρὰ Θουκιδίδῃ συγνὰ ἀπαντῶσι ἀποφάνσεις περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ: «ἀεὶ καθεστῶτος τὸν ἥσσω ὑπὸ τοῦ δυνατωτέρου κατείργεσθαι» (οἱ Ἀθηναίων πρέσβεις λέγουν ταῦτα ἐν Σπάρτῃ), «πέφυκε τὸ ἀνθρώπειον διὰ παντός ἄρχειν μὲν τοῦ εἰκοντος, φυλάσσεσθαι δὲ τὸ ἐπιόν» (λόγοι τοῦ Συρακοσίου Ἑρμοκράτους), «δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προύχοντες πράσσουσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσιν» (οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Μηλίους). Καὶ ἡ τότε ἱστορία καὶ ἡ νεωτέρα μέχρι σήμερον δικαιώνει τὰς ἀποφάνσεις ταύτας περὶ τῶν διεθνῶν σχέσεων τῶν κρατῶν.

Ἄλλ' οἱ σοφισταὶ διὰ τῶν θεωριῶν των δὲν συνετέλεσαν ἁπλῶς εἰς τὸ νὰ ὑποσεισθῶν αἱ ἠθικαὶ βάσεις τοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀτομικῆς των θεωρίας ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦν πολιτικὸν συναισθημα. Ἐνῷ διὰ τοῦ πολιτικοῦ ιδεώδους τοῦ Περικλέους ἀπετελεῖτο ἀρίστη ἁρμονία ἀτόμου καὶ πόλεως, ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν φέρει ταῦτα εἰς διαφωνίαν ἀπὸ τοῦ ἀτόμου ὁρμωμένη, αὐτὸ μόνον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, οὐχὶ δὲ τὴν πόλιν. Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι ἀπέβησαν οἱ σοφισταὶ διὰ τῆς ὑποκειμενικῆς τάσεως τῆς διδασκαλίας των, ἥτις ἀρνούμενη πᾶσαν ἀντικειμενικὴν ἀξίαν, θεωρεῖ ὀρθὸν καὶ ἀληθὲς πᾶν ὅ,τι ἐκάστω δοκεῖ τοιοῦτον (*μέτρον πάντων χρημάτων ἀνθρώπος* κτλ.).

Κατὰ τῆς ὑποκειμενικότητος ταύτης ἀντεπεξῆλθεν ὁ Σωκράτης. Καὶ οὗτος εἰς οὐδένα μὲν ὑπέκυπτε νόμον, ἐὰν μὴ πρότερον ὑπέβαλλεν αὐτὸν εἰς λογικὴν βάσανον. Ἀλλὰ πίστις τις ὁρμέμφυτος εἰς τὴν ὑπαρξιν δυνάμεων ὑπὲρ τὸ ἄτομον ἱσταμένων ἔδιδε τὴν πρέπουσαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν διανόησιν αὐτοῦ. Δὲν περιορίζετο εἰς τὸ μερικὸν καὶ παροδικόν, ἀλλ' ἀνήρχετο διαλεκτικῶς εἰς γενικὰς ἐννοίας. Ἐκ τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου Κρίτωνος μανθάνομεν, ποίαν γνώμην εἶχε περὶ τῆς πόλεως. Τὴν σχέσιν ἀτόμου καὶ πόλεως θεωρεῖ

ὥς τινα συνθήκην· ἀλλ' οἱ συμβαλλόμενοι δὲν εἶναι ἴσοι. Λεγόμενοι ἐκ γενετῆς τὰ εὐεργετήματα τῆς πολιτικῆς εὐνομίας καὶ τάξεως, ἔχομεν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ πόλει διατρίβομεν, νὰ σεβώμεθα καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν νὰ ὀρθώμεν τοὺς νόμους, καὶ ἂν ἐνίστε ἀδικῶσιν ἡμᾶς. Ὁ Σωκράτης δὲν κατέστησε μὲν τὴν πόλιν ὑποκείμενον ἰδίας ἐρευνῆς, ἀλλ' ἐπίστευεν ὅτι πόλις καὶ νόμοι εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὸ ὅλον καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Οὕτως ἡ ἀντίθεσις νόμου καὶ φύσεως μετριάζεται καὶ ὑποδεικνύεται ἡ ὁδὸς πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ ἀτομισμού. Ἀλλ' ἔκαμνε φανερόν ὅτι οἱ ἄρχοντες ὀφείλουν οὐχὶ τὸ ἴδιον νὰ ἐπιδιώκουν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν ἀρχομένων· πρέπει δ' ὅμως οἱ ἄρχοντες νὰ εἶναι οὐχὶ οἱ τυχόντες ἐκ τῶν πολλῶν, ἀλλ' οἱ ἔχοντες τὴν πρέπουσαν παιδείαν, κατέκρινε δὲ τὴν διὰ κληρώσεως αἵρεσιν τῶν ἀρχόντων καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἐν τῇ ὁποίᾳ πᾶς ἕκαστος, οὐχὶ οἱ ἐπαίοντες, ἡδύνατο νὰ ὁμιλῇ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐσήμαινε ἀνατροπὴν τῆς ἐννοίας τῆς πόλεως, ἣτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς πάντων ὁμοίως τῶν δικαιουμένων νὰ πράττωσι τὰ κοινά. Καὶ ἡ διαρκὴς ἀπόδειξις τῆς ἀπαξίας τῶν υἱικῶν ἀγαθῶν ἦτο μὲν ἐπιτηδεῖα νάποτρέψῃ τὸ ἄτομον ἀπὸ τοῦ ἀδικεῖν, ἀλλ' ὥφειλε κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἢ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ἡθικῶν ἀρχῶν ἐπ' αὐτὴν τὴν πόλιν καὶ οὕτω νὰ παρακωλύῃ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦσαν πλεονεκτικὴν πολιτικὴν τῆς ἐπεκτάσεως καὶ ἐπαυξήσεως τῆς δυνάμεως, τ.ἔ. νὰ ὑποδείξῃ νέον ὅλως σκοπὸν τοῦ κράτους, ἢ νὰ καταλήξῃ εἰς σύγκρουσιν ἀτομικοῦ καὶ δημοσίου βίου, εἰς ἄρσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐπιδιωχθείσης ἐνότητος, εἰς αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκετο ὅτι ὁ ἀληθὴς τοῦ βίου σκοπὸς κεῖται ἐν τῇ θεραπείᾳ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ψυχῆς, καὶ τοῦτο ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἀκριβῶς διὰ τῆς ἀποτροπῆς ἀπὸ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Καὶ ὁ μὲν Σωκράτης ταῦτα διδάσκων ἐκρίθη ἄξιός τῃ πόλει θανάτου, ὥς μὴ ὥφελεν, διότι «ἐποίει ἀργοὺς τοὺς πολίτας», τ.ἔ. ἀπέτρεπεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βίου, ὁ δὲ μέγας μαθητὴς τοῦ Πλάτων, ὁ μάλιστα πάντων συναισθανθεὶς τὴν

καταδίκην τοῦ αἵφου διδασκάλου οὐδὲν ἄλλο ἐπιχειρεῖ διὰ τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας του ἢ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀπειλουμένην σύγκρουσιν αὐτοῦ καὶ κράτους, τῆς ὁποίας ἐπακολούθημα θὰ εἶναι ἡ κατάπτωσις τοῦ κράτους.

Αἱ πολιτικαὶ μορφαί.

Παρακμὴ τῆς πόλεως. Ἀντισθένους θεωρία.

Αἱ περὶ τῶν διαφόρων πολιτευμάτων συζητήσεις ἀναφύονται ἤδη ἀπὸ τοῦ 6^{ου} αἰῶνος, ὅτε εἰς τὰς πόλεις ἐκάστας ἡ ἀντίθεσις ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας ἐξηῖπτε τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν. Ἡ διάκρισις τῶν τριῶν μορφῶν, καθ' ἣν εἰς, ὀλίγοι ἢ πολλοὶ (ὁ δῆμος) ἔχουν τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, εὐρίσκεται ἤδη συχνὴ παρὰ Πινδάρῳ. Ἀλλὰ παρ' Ἡροδότῳ ἐξαίρονται αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακαὶ τῶν τριῶν τούτων πολιτικῶν μορφῶν ἐν τῷ 3^ῳ βιβλίῳ τῶν ἱστοριῶν του, ἐνθα ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν φόνον τῶν μάγων ἐν Περσίᾳ καὶ ἡ σύσκεψις τῶν συνωμοτῶν περὶ τοῦ αἰρετωτέρου πολιτεύματος. Τὰ ὀνόματα μοναρχία, ὀλιγαρχία, δημοκρατία βραδέως ἐπλάσθησαν ἐν μέσῳ χαλεπῶν πολιτικῶν ἀγώνων. Ἐπὶ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἐξουσίας ἔγινε χρῆσις σταθεροῦ ὀνόματος καὶ ἀντὶ τῆς προσηγορίας **βασιλεὺς**, ἣτις ἐπέζησεν ὡς προσηγορία ἀρχόντος, εἰσῆχθη ξένον ὄνομα ἐξ Ἀσίας, τὸ τοῦ **τυράννου**. Καὶ ἡ γενικὴ προσηγορία **μοναρχία** ἐγένετο ἤδη σταθερὰ πρὸ τοῦ Σόλωνος. Μετὰ δὲ τὴν ἐπικράτησιν τῶν εὐγενῶν ἢ εὐπατριδῶν οἱ ἀντίπαλοι ἔψεγον αὐτοὺς ἀποκαλοῦντες τὸ κράτος τῶν **ὀλίγων**, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἐκάλουν ἑαυτοὺς **ἀρίστους**, ὥστε τὸ κράτος τῶν ὀλίγων ἦτο ἡ **ἀριστοκρατία**. Ἐνῷ δὲ οὗτοι διετείνοντο ὅτι ἡ πολιτεία των εἶναι πρότυπον εὐκοσμίας καὶ πολιτικῆς εὐνομίας, ἀλλ' ἐκεῖ ἐπικρατεῖ ἡ πολιτικὴ εὐκοσμία, ἀντέλεγον οἱ ἐναντίοι, ἐνθα ἡ εὐνομία στηρίζεται ἐπὶ τῆς **ἰσονομίας**, ὑπὲρ ἧς μόνον ἡ δημοκρατία ἐγγυᾶται. Ἰσότης καὶ ἐλευθερία εἶναι τὸ σύμβολον τῆς δημοκρατίας: ἰσότης δικαίων πάντων τῶν πολιτῶν ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ, ἐλευθερία τοῦ νὰ πράττῃ ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν ἐντὸς τῶν ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τεθημένων ὁρίων. Ἐπακολούθημα τούτου ἦτο ἡ

ισηγορία καὶ ἡ **παρρησία**. Ἄλλ' ἡ δημοκρατικὴ ἰσότης ἀντέλεγον οἱ ὀλιγαρχικοί, δὲν εἶναι ἰσότης. Διότι μηχανικῶς ἀπονέμεται τὸ ἴσον εἰς πάντας ὁμοίως, ἤτοι εἰς τοὺς ἀνίσους. Ἡ ὀρθὴ λύσις τοῦ προβλήματος, ἔλεγον, δὲν εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ (ἢ κατὰ ποσὸν) ἰσότης ἀλλ' ἡ γεωμετρικὴ (ἢ κατ' ἀναλογίαν) ἰσότης, καθ' ἣν τὰ δίκαια διαβαθμίζονται κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὰ ἔργα ἐκάστου. Πρὸς τὴν δημοκρατικὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποῖαν ἀπεκάλουν ἀκολασίαν, ἀντέτασσον τὸ ἀρχαῖον ἰδεῶδες τοῦ κράτους τῶν εὐγενῶν καὶ ἀρίστων μετὰ τῆς τάξεως καὶ εὐκοσμίας του. Παρὰ τὴν εὐνομίαν καθίσταται αὐτὸ τοῦτο ὅρος τοῦ ὀλιγαρχικοῦ καθεστῶτος ἡ **σωφροσύνη**, ἤτοι ἡ ἀρετὴ τῆς πρὸς τὸ ὅλον προσαρμογῆς καὶ τῆς πειθαρχίας.

Δὲν εἶχον ἄδικον οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατακρίνοντας τὸ δημοκρατικὸν καθεστῶς ὡς ὀχλοκρατικόν, οἷον δηλαδὴ κατέστη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους, ὅστις συνέβη ἀκριβῶς ἐν τῇ κρισίμῳ περιόδῳ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἄρχεται ἡ διαλυτικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἄτομισμού, καὶ ἐπὶ μᾶλλον προάγεται ὑπὸ τῶν τότε πολεμικῶν περιστάσεων. Τὴν μοιραίαν σύγκρουσιν ἀτόμου καὶ πόλεως περιφανῶς ἐκπροσωπεῖ δαιμόνιος ἀνὴρ, ὁ Ἀλκιβιάδης, θεωρούμενος ὡς διάδοχος τοῦ Περικλέους, τοῦ θετοῦ πατρός του. Ἐνῷ ὁ Περικλῆς παρέσχεν ἑαυτὸν πιστότατον ὑπηρετήν τῆς πόλεως, παρὰ τῷ τροφίμῳ του προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτο μόνον ἢ φιλοπατρία του, ἐφ' ὅσον τὰ τῆς πατρίδος συμφέροντα συμπίπτουν πρὸς τὰ ἴδια ἑαυτοῦ. Καὶ ἐνῷ ὁ Σωκράτης ἐξακολουθεῖ πειθαρχῶν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅταν αὕτη ἀδικῇ τοῦτον, ὁ Ἀλκιβιάδης παρὰ Θουκιδίδη ὁμολογεῖ μετὰ παρρησίας περίπου ταῦτα: «εἰμαι φιλόπατρις, ἐὰν ἡ πόλις μου καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἀσφαλῆ ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν μου δικαίων, ὅχι δέ, ἐὰν μὲ ἀδικῇ», καὶ νομίζει ἀληθινὴν φιλοπατρίαν, ἐὰν τις ἀδίκως ἐξορισθῇς μετέλθῃ πᾶν βίαιον μέσον, ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν πατρίδα του. Καὶ λέγει ταῦτα ὁ Ἀλκιβιάδης ποῦ; ἐν Σπάρτῃ, τῇ ἀσπόνδῳ ἐχθρᾷ τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω λοιπὸν τὸ ἄτομον περιέρχεται εἰς φανερόν ἀγῶνα πρὸς τὸ κράτος. Ἡ περίκλειος πολιτεία ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως ἀφοσιώ-

σεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῆς εὐθύνης αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς πόλεως. Ὁ Περικλῆς ἡξίου ὅπως πᾶς Ἀθηναῖος μορφωθῇ εἰς ἐλευθέραν αὐτοτελῆ προσωπικότητα ἱκανὴν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἑαυτῆς δεξιότητας καὶ δυνάμεις ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ὅλου. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἐλευθερίας συνεκρούετο πρὸς τὴν τῆς ἰσότητος. Αὕτῃ ἡ διὰ κληρώσεως κατὰστασις τῶν ἀρχόντων καθίστατο δυσχερὲς τὸ νὰ λαμβάνουν τὰξιώματα οἱ ἱκανοί. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος ἐν οὕτῳ φιλελευθέρῳ πόλει ἦτο τῶν ἀδυνάτων τελείως νὰ πραγματοποιῇ. Μετὰ τῆς πολιτικῆς ἰσότητος δὲν ἐδίδετο ἅμα καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ. Ἡ κεφαλοκρατία, ἡ κατ' Ἀριστοτέλη *παρὰ φύσιν χρηματιστικὴ*, τ. ἔ. ἡ συσσώρευσις τοῦ κεφαλαίου εἰς ὀλίγους (kapitalismus) καὶ ἡ ἀντίθεσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐργασίαν, ὑποτροφευμένη μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ συστήματος τῶν δούλων, ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐν Ἀθῆναις. Καὶ δὲν ἀνεφάνη μὲν τότε κανεὶς Μάρξ, ὅπως ὑποδείξῃ τὸν κοθαρῶς οἰκονομικὸν ἀγῶνα πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐκ τῆς κεφαλοκρατίας ζημιῶν. Ἀλλ' ὅμως ὑπῆρχον πρόχειρα τὰ μέσα τῆς θεραπείας διὰ τοῦ γνωστοῦ *ἀναδασμοῦ τῆς γῆς* καὶ τῆς *χρεῶν ἀποκοπῆς*. Ἀπὸ τῶν χρόνων δ' ὅμως τοῦ Σόλωνος καὶ ἐξῆς οὐδέποτε ἔγινε τοῦτο. Τοὺς Ἕλληνας ἔσφζε τὸ παρ' αὐτοῖς ζωηρὸν συναίσθημα τῆς πραγματικότητος, τὸ ὁποῖον κουμμουνιστικὰς καταστάσεις μόνον εἰς μυθικὰς παραστάσεις ἠνείχετο.

Ἡ δημοκρατία εἶχε παραλάβει παρὰ τοῦ πρότερον ἀριστοκρατικοῦ συστήματος ὥς θεμελιώδη ἀρχὴν τὴν δωρεὰν ἀσκήσιν τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς εἰσήγαγε τὸν θεσμόν τῆς ἀμοιβῆς τῶν πενεστέρων πολιτῶν, ἀσκούντων δικαστικὰ καθήκοντα. Διὰ ταύτης δὲ καὶ δι' ἄλλων παροχῶν τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐθεωρεῖτο ὡς ἀντήκον εἰς τὸν ἄπορον ὄχλον· καὶ ἡ δημοκρατία κατὰ μικρὸν κατήντησε νὰ σημαίνῃ ἐπικράτησιν τῶν ἀπόρων. Καθὼς ὁ τύραννος ἄρχει πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, οὕτω καὶ ὁ δῆμος ἐν τῇ δημοκρατίᾳ εἶναι ἡ τάξις τῶν ἀπόρων ἢ ἀρχουσα πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπιφέρουν κατὰ μικρὸν ἐν Ἀθῆναις τὴν πτώσιν τοῦ συστήματος τῆς πόλεως. Ἀλλὰ

καὶ ἐν Σπάρτῃ, εἰς τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα πάντες ἔστρεφον μετ' ἐλπίδων τὰ βλέμματα, μετὰ τὸ πέρας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὰ πράγματα ἐτράπησαν ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἡ ἰσότης τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ὑφίστατο πλέον, καὶ ἐν τῇ κινήτῃ περιουσίᾳ ἔνεκα τῆς ἀπὸ τῶν πολέμων λείας ἐπεκράτησε μεγάλη διαφορά, ὥστε νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν πόλιν πολυτέλεια καὶ πλεονεξία. Καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἡ Σπάρτη ὑπελήφθη χείρων τῶν Ἀθηνῶν δεσπότης, ὥστε οἱ ὑπῆκοοι πάντες μετ' ἀνακουφίσεως νὰ ἴδουν ἐν Λεύκτροις τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης καταθραυνομένην ὑπὸ τῶν Θηβῶν.

Ταῦτα πάντα ἐνέβαλον τοὺς φρονιμωτέρους εἰς ἀπελπισμόν, ὥστε νὰ κηρύττουν τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν συναδέλφωσιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τῶν ἔξωθεν κινδύνων. Ἀλλὰ μάτην· ἡ πόλις κατέπεσε. Τῆς καταπτώσεως φυσικὸν ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀποστροφή καὶ ἡ ἐπίτασις τοῦ ἀτομισμού. Τὸ ἄτομον στρέφεται πρὸς ἑαυτὸ καὶ ζητεῖ παρ' ἑαυτοῦ βοήθειαν. Κηρύσσεται νέα ἀρετὴ, ἡ **αὐτάρκεια**. Μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ὁ κυνικὸς Ἀντισθένης, πρὸς μητρὸς Θοῤῃ καὶ μηδεμίαν ἐσωτερικὴν σχέσιν πρὸς τὸ σύστημα τῆς πόλεως ἔχων, κηρύττει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔργον ἔχει νὰ μορφώσῃ οὕτως ἑαυτόν, ὥστε νὰ ποικτήσῃ τὴν ἀρετὴν καὶ δι' αὐτῆς τὴν εὐδαιμονίαν. Ἀλλὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον κατορθοῦται, ὅσῳ μᾶλλον τις καθίσταται ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· οὐδεμίαν χρείαν ἔχει τῆς πόλεως καὶ τοῦ τεχνητοῦ βίου τῆς. Ἀποστρεφόμενος ὁ Ἀντισθένης τὸν πολιτισμὸν κηρύττει τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν φύσιν. Οὕτω καταλήγει εἰς ἰδεῶδες μεγάλῃς κοινότητος περιλαμβανούσης οὐχὶ τοὺς πολίτας, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἄρχοντες τῆς μεγάλῃς ταύτης κοινωνίας, τῆς κοσμοπόλεως, εἶναι κατὰ τὴν Σωκρατικὴν διδασκαλίαν οἱ ἐπαίοντες· οὕτως ὁ Ἀντισθένης ἄγεται εἰς τὴν μοναρχίαν, εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ποιμένος, ὅστις διευθύνει τὴν ποίμνην του· ὡς πρότυπον μονάρχου ἐκλέγει τὸν μυθικὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Κῦρον.

Πλάτωνος πολιτικὴ θεωρία.

Ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἀτομισμού καὶ ἡ ἀντισθένης θεωρία

ἦν παρέλαβον ὕστερον καὶ προίγαγον οἱ Στωικοί, ἦσαν φρυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἢ τῆς πόλεως ἔννοια ἦτο τόσον βαθέως ἐνεσκιρρωμένη ἐν τῇ ἑλληνικῇ ψυχῇ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν εὐκόλως νὰ ἐκριζωθῇ. Καὶ ἀκριβῶς ὁ ἐπικρεμάμενος οὗτος κίνδυνος ἤρχισε νὰ προκαλῇ τὴν προσοχὴν τῶν συντηρητικωτέρων. Ὡς ἀντίδρασις πρὸς τὸν ἄκρατον ἀτομισμὸν ἐμφανίζεται τὸ κοινωνιοκρατικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος. Ὁ μέγας φιλόσοφος, παρ' ὃν ὁ πρὸς τὸ ἠθικὸν εὐαγγέλιον τοῦ Σωκράτους θαυμασμός συνεδέετο μετὰ διαπύρου πρὸς τὴν πάτριον πόλιν ἀγάπης, ἀποκρούων τὰς κοσμοπολιτικὰς φαντασιοκοπίας, εὐρίσκει ὡς μόνην διέξοδον ἀπὸ τοῦ ἐπικινδύνου ἀτομισμού τὴν ἐκ θεμελίων ἀναμόρφωσιν τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους πρὸς τὸ ἄτομον ὑποδειχθείσης ὁδοῦ, τ. ἔ. τὴν ἠθικοποίησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ ταύτης τὴν ἠθικοποίησιν τοῦ ἀτόμου.

Ἀλλὰ πρὶν ὁ Πλάτων ἐμφανισθῇ ὡς πολιτικὸς ἀναμορφωτῆς ὤφειλε πολλὰ νὰ διδαχθῇ, μάλιστα δὲ νὰ καταμάθῃ, ἔὰν ὑπάρχῃ καθόλου ἐπιστήμη δυναμένη νὰ ὑποτεθῇ ὡς βάσις τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιζητουμένης ἀναμορφώσεως. Τὴν πρὸς τοῦτο ὁδὸν εὗρε διὰ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, περὶ τὴν ὁποίαν ἦτο ἐντριβέστατος· κατ' ἀναλογίαν πρὸς ταύτην εὗρε τὴν βάσιν τῆς γνώσεως εἰς τὰ αἶψα εἶδη, εἰς τὰς ἰδέας, αἵτινες ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ διηνεκῶς ρέοντα αἰσθητὰ, εἰς τὰ ὁποῖα αὐταὶ ἐκδηλοῦνται, δύνανται νὰ γίνουν ὑποκείμενον ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ νὰ δείξουν εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ τέρμα του καὶ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν διὰ τῆς παντοίας πλάνης τοῦ ἐπιγείου βίου. Χάριν πολιτικῶν μελετῶν ἀποπλέει εἰς Αἴγυπτον καὶ κατόπιν εἰς Σικελίαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον τὸν πρεσβύτερον καὶ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα μελετήσῃ τοὺς σχολικοὺς θεσμοὺς τῶν Πυθαγορείων. Ἀμέσως μετὰ τὸ 388 ἐπανακάμψας εἰς Ἀθήνας ἵδρυσεν τὴν περίφημον Ἀκαδημίαν, ἔνθα ἀναμφιβόλως σπουδαιοτάτην θέσιν κατέλαβον τὰ περὶ ιδεώδους πολιτείας μαθήματα.

Ἐν τῇ Πολιτείᾳ του ὁ Πλάτων ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν

τὸ δόγμα τὸ ὁποῖον ἤδη ἐν προηγουμένῳ διαλόγῳ, γραφέντι περὶ τὸ 394 π. Χ., ἦτοι ἐν τῷ Γοργία διετύπωσε, τὴν στενὴν δηλονότι σύνδεσιν ἀτομικῆς καὶ πολιτικῆς ἠθικῆς. Αἱ δυνάμεις αἱ ἐνεργοῦσαι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου ἐκάστον, αἱ αὐταὶ ἐνεργοῦν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ πολιτικὸς βίος δύναται νὰ νοηθῇ μόνον ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀτομικοῦ βίου· καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ τεθῶσιν οἱ αὐτοὶ σκοποί. Τὸ ὅλον του ἔργον ὀφείλει νὰ συντελῇ εἰς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ἰδεώδης πόλις μόνον ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης δύναται νὰ ἰδρυθῇ καὶ διὰ ταύτης νὰ παριστᾷ τὴν τελειοτάτην πολιτικὴν μορφήν. Ἄλλ' ἢ ἀπόδειξις αὕτη δύναται νὰ δοθῇ μόνον, ἐὰν καὶ διὰ τὸν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπον ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ πρωτίστη ἀρετή. Κατὰ ταῦτα ἡ πολιτικὴ θεωρία ὀφείλει νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ψυχικοῦ βίου· δι' αὐτῆς δυνάμεθα ὀρθῶς νὰ γνωρίσωμεν τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τοῦτο πάλιν εἶναι δυναίον, ἐὰν ὁ ἀνθρώπος ἐξετασθῇ ἐν τῇ συναφείᾳ τοῦ ὅλου κόσμου καὶ γίνῃ καταληπτόν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ ἐπικρατεῖ ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ ἀγαθόν. Οὕτως ἡ ἔρευνα κατ' ἀνάγκην ἀνέρεχεται εἰς τὰ ὑψίστα ζητήματα τῆς περὶ κόσμου θεωρίας. Ἀκολουθῶν τὸν Σωκράτη ὁ Πλάτων πιστεύει ἀκραδάντως ὅτι τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀπόλυτον ἔχον ἀξίαν ἀποτελοῦσιν ἐνότητα, ἥτις παρέχει ἐγγύησιν ὅτι τὸ κατ' ἀρετὴν πράττειν εἶναι καὶ τὸ ἄριστον διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ ἔχει ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τὴν εὐδαιμονίαν. Πᾶν ὃν εἴτε ἔμψυχον εἴτε ἄψυχον ἀναγκαίως ἐκπληροῖ σκοπὸν τινα, εἶναι καλὸν καὶ χρήσιμον πρὸς τι, ἔχει τὴν ἰδίαν του ἀρετήν. Τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ὅλου κόσμου καὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα· γίνεται δὲ τοῦτο εὐνόητον ἐκ τοῦ ὅτι πᾶν ὃν καθορίζεται ὑπὸ τινος λογικῆς ἀρχῆς, ἥτις εἶναι καὶ ἡ ἐσχάτη αἰτία πάσης σκοπιμότητος καὶ χρησιμότητος. Ὅπως καὶ ἂν ὀνομασθῇ ἡ δύναμις αὕτη εἴτε ἀγαθὸν εἴτε ἀπόλυτον εἴτε θεός, πάντως αὕτη εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ὅτι ὁ κόσμος ὡς ὅλον εἶναι τέλειος, καὶ ὅτι καὶ πᾶν ἐπὶ μέρους ὃν εἶναι τέλειον, ἐὰν τοῦτο ἀναπτύσῃ ὀρθῶς τὴν ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχουσαν ἀρετήν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται αὕτη εἰς τοῦτο μόνον,

ὅτι ἐν αὐτῷ οὐχὶ αἱ κατώτεραι ὁρμαὶ ἄρχουσιν, ἀλλ' ὁ λόγος ὁ ἔξυψων αὐτὸν ὑπὲρ τὸ ζῶον καὶ ἄγων αὐτὸν εἰς ἀληθῶς ἀνθρώπινον, εἰς ἡθικὸν βίον. Ἡ δὲ ἀρετὴ αὕτη εἶναι ἡ τελειοτάτη ἀνάπτυξις τῆς οἰκείας αὐτοῦ φύσεως, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν καλλίστην κατάστασίν του, εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ ἐπὶ τῆς πόλεως τὸ αὐτὸ ἰσχύει. Καὶ δι' αὐτὴν εἰς μόνος σκοπὸς δύναται νὰ ὑπάρχῃ, ἡ πραγμάτωσις τῆς ἡθικῆς ιδέας. Καὶ ὁ διὰ τὴν πόλιν, ὥς καὶ ὁ διὰ τὸ ἄτομον, ὀριζόμενος σκοπὸς εἶναι ἀπόρροια τῆς ιδίας αὐτῶν φύσεως. Παραδέχεται μὲν ὁ Πλάτων μετ' ἄλλων ὅτι αἱ φυσικαὶ χρεῖαι ὠθοῦν τοὺς ἀνθρώπους εἰς συνένωσιν, ἀλλὰ κοινωνία περιοριζομένη εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ζωϊκῶν ὁρμῶν, θὰ ἦτο *ὥν πόλις* (γουρουνόπολις). Ἀνθρωπίνῃ πόλιν εἶναι ἐκείνη, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἄνθρωποι ἐκπληροῦν τὸν κυρίως ἀνθρώπινον προορισμόν, ἀναπτύσσουσι τὴν οἰκείαν αὐτῶν ἀρετὴν. Ἡ πόλις δὲν εἶναι ἀπλῶς ἔννομος τάξις, «κόσμος»· εἶναι ὁ φορεὺς ιδίας ζωῆς, καθὼς τὸ ἄτομον· εἶναι *μέγας ἄνθρωπος*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπανέρχονται αἱ ἰδιότητες καὶ αἱ δεξιότητες τοῦ ἐπὶ μέρους ἀνθρώπου, καὶ ὅπως παρὰ τούτῳ, αἱ τοῦ βίου ἐκδηλώσεις εἶναι ἐνιαίας φύσεως. Ἡ πόλις εἶναι ζῶν ὁργανισμὸς ἐν τῷ ὁποίῳ πᾶσα λύπη καὶ πᾶσα ἡδονὴ ἐνὸς μόνον μέλους γίνεται αἰσθητὴ ὑπὸ τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ πᾶν μέλος ἔχει τὴν σημασίαν του διὰ τῆς πρὸς τὸ ὅλον προσαρμογῆς. Καθάπερ τεχνίτης ἐπὶ ἀνδριάντος δὲν πλάττει τὸν ὀφθαλμὸν καθ' ἑαυτὸν ἐν ἰδεώδει ὡραιότητι, ἀλλὰ προσαρμόζει πρὸς τὸ ὅλον σῶμα, οὕτως ὀφείλει καὶ ὁ ἰδρυτὴς πόλεως ἀπανταχοῦ τὰ ἐπὶ μέρους συμφέροντα νὰ ὑποτάσῃ εἰς τὸ ὅλον, ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ, ὥστε ἡ ὅλη πόλις, οὐχὶ μία μόνη τάξις νὰ εὐδαιμονῇ.

Ἡ φυσικὴ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων συνεπάγεται τὴν ἀντίθεσιν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐπιζητουμένῃ ψυχικῇ ἐκείνῃ εὐκνησίᾳ, δι' ἧς καθίστατο τὸ ἄτομον ἱκανὸν εἰς διαφορωτάτας ἐνεργείας, διαβλέπει ὁ Πλάτων τὸν μέγιστον κίνδυνον. Ὁ σήμερον μετερχόμενος τὸν σκυτοτόμον, αὔριον φέρων τὸ ξίφος τοῦ

στρατιώτου, μεθαύριον πράττων τὰ πολιτικά, οὐδέποτε θὰ πράξῃ τι ἄξιον λόγου. Καὶ ἐν τῷ βιομηχανικῷ βίῳ δὲν δύναται ὁ αὐτὸς νὰ εἶναι ἀγαθὸς σκυτοτόμος ἅμα καὶ ὑφάντης. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τῷ πολιτικῷ ἀπαιτεῖται ὁ αὐτὸς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας. Ἀντὶ τοῦ ὁμοιομόρφου δημοκρατικοῦ πλήθους, ἐνθα ἕκαστος πιστεύει ὅτι ἔχει τὴν τελείαν πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ ἔνεκα τούτου ἴσῳ δικαίῳ θέλει νὰ μετέχῃ τῶν κοινῶν πραγμάτων, πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ ἀκριβὲς διαχωρισμὸς κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὰς δεξιότητας ἑκάστου. Ἀπὸ τοῦ πλήθους, ὅπερ φροντίζει περὶ τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἥτοι ἀπὸ τῶν δημιουργῶν πρέπει νὰποχωρισθοῦν οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ τάξις τῶν φυλάκων. Αἱ τρεῖς τάξεις ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς τὸ *ἐπιθυμητικόν*, ἥτοι πρὸς τὰς εἰς τὰ ὑλικά πράγματα ἀναφερομένας ὁρέξεις, πρὸς τὸν *νοῦν*, καὶ πρὸς τὸ *θυμοειδές*, ἥτοι τὴν ἐμπαθῆ ἐξέγερσιν, ἥτις μετὰ τοῦ συναισθήματος τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς συνδέει τὴν ὁρμὴν πρὸς τὴν ἐνεργητικὴν ἐκδήλωσιν. Διὰ τῆς ἐπικρατήσεως μιᾶς τινος τῶν δυνάμεων τούτων διακρίνονται οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὸν χαρακτῆρα· ὁ δὲ περὶ τὴν πολιτικὴν θεωρίαν ἀσχολούμενος ἀκολουθεῖ τότε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅταν λαμβάνῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν διαφορὰν ταύτην, χρησιμοποιοῖ τὰς διαφόρους φύσεις κατὰ διάφορον τρόπον καὶ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν αὐτῶν προάγῃ διὰ περιορισμῶν τῶν ἱκανῶν εἰς τὸ ἴδιον ἔργον των, ἥτοι διὰ χωρισμοῦ τῶν τάξεων.

Οἱ φύλακες παριστῶσι τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς πόλεως πρὸς τὰ ἔξω καὶ πρὸς τὰ ἔσω. Περὶ ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ περὶ βουλῆς καὶ βουλευτῶν οὐδεὶς γίνεται λόγος, ἀφ' οὗ ἡ διαχείρισις τῶν δημοσίων εἶναι ἀνατεθημένη εἰς τοὺς σοφωτάτους· διότι οἱ ἄρχοντες προέρχονται κατ' ἐπιλογὴν ἐκ τῆς τάξεως τῶν φυλάκων ἀφ' οὗ τύχουν τῆς πρεπούσης παιδεύσεως, *μουσικῆς* καὶ *γυμναστικῆς*. Περὶ αὐτῶν φροντίζει ἡ πόλις ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεώς των, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιμελεῖται περὶ τῶν γάμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὁρίζεται ἐν ποίᾳ ἡλικίᾳ πρέπει νὰ συζευγνίσκωνται εἰς *ἱερὸν*

γάμον, ὅπως γεννῶνται ἄρτια τέκνα. Μιμούμενος ὁ Πλάτων τὴν σπαρτιατικὴν πολιτείαν εἰσάγει τὰ συσσίτια καὶ τὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ βίον, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς τὴν τελείαν κατάργησιν τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενείας. Οἱ φύλακες δὲν ἔχουν ιδιοκτησίαν· ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σχέσιν τῶν δύο φύλων ἰσχύει ἡ ἀρχὴ «κοινὰ τὰ τῶν φίλων». Ὁ Πλάτων δὲν θέλει φυσικὰ τὸν *ἐλεύθερον γάμον*, ὅπως οἱ Κυνικοί, ἀλλὰ τοῦναντίον κανονίζει τὰ τῆς συναναστροφῆς αὐστηρότατα διὰ τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων παρασκευαζομένων γαμηλίων ἐσθρῶν («ἐσθραὶ τινες νομοθετεῖται ἔσονται, ἐν αἷς ξυνάξομεν τὰς τε νύμφας καὶ τοὺς νυμφίους, καὶ θυσίαι καὶ ὕμνοι ποιητέοι τοῖς ἡμετέροις ποιηταῖς πρέποντες τοῖς ἡμετέροις γάμοις· τὸ δὲ πλεῖθος τῶν γάμων ἐπὶ τοῖς ἄρχουσι ποιήσομεν, ἵνα ὡς μάλιστα διασφύζωσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν, πρὸς πολέμους τε καὶ νόσους καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀποσκοποῦντες, καὶ μήτε μεγάλη ἡμῶν ἡ πόλις κατὰ τὸ δυνατόν μήτε σμικρὰ γένηται»). Ἄλλ' ἐκ τοιούτων θεσμίων οὐδεὶς γάμος ἀναπτύσσεται. Ἐν ἐπιγνώσει παρακωλύεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς προεπούσης κοινωνίας ἀνδρὸς καὶ γυναικός· τὰ μητρικὰ ὀρμέμματα καταπνίγονται, καθόσον τὸ νεογνὸν πάραντα ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς μητρός, ἥτις οὐδέποτε μέλλει νὰ τὸ ἐπανίδῃ.

Ἄλλ' ἂν ἡ γυνὴ μήτε σύζυγος εἶναι μήτε μήτηρ μήτε οἰκυρὰ, τί γίνεται; Μήπως καλυτέρα τις δούλη, ὅποιαί πολλαὶ ἦσαν ἐν Ἑλλάδι; Τοῦτο θὰ ἦτο κίνδυνος διὰ τὸ γένος. Ὁ Πλάτων φροντίζει περὶ τῆς μορφώσεως τῆς γυναικὸς κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀνδρός· ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἰσοῦνται χάριν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς πόλεως. Ἡ ἰσότης αὕτη εἶναι φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς γνώμης τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ἡ ψυχὴ οὐσιωδῶς εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή, εἴτε συνδέεται μετ' ἄρρενος εἴτε μετὰ θήλεος σώματος, ἂν καὶ ὁμολογῇ ὅτι ἡ γυνὴ σωματικῶς εἶναι τοῦ ἀνδρός ἀσθενεστέρα. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ταῦτα πάντα δὲν σημαίνουν τὴν σήμερον φημιζομένην χειραφέτησιν τῆς γυναικός. Δὲν ἐλευθεροῦται ἡ γυνή, ἀλλὰ δεσμεύεται, δὲν λαμβάνει δικαιώματα, ἀλλὰ καθήκοντα. Ὁ Πλάτων καταφανῶς παραβιάζει

τὴν γυναικείαν φύσιν. Ἡ ἐξίσωσις ἐκείνη ἐξαγοράζεται διὰ τοῦ παραβιασμοῦ τούτου, διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ γάμου καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Τὴν εὐλογίαν τοῦ βίου τούτου ὁ ἄγαμος Πλάτων μετὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν οὐδέποτε ἐδοκίμασε. Γυνὴ φαίνεται ὅτι δὲν προσωμίλησεν πρὸς αὐτόν, καὶ περὶ τῆς μητρὸς του αὐτῆς, ἥτις ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔζησεν, δὲν κάμνει πονηρὰ κανένα λόγον.

Εἶναι εὐχερὴς ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῆς πλατωνικῆς πολιτείας. Δύναται τις κυρίως νὰ ψέξῃ τὸν μεταφυσικόν, ὅστις κατασκευάζει πόλιν ἐπὶ τοῦ λόγου στηριζόμενος χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα. Καὶ πρὸς ἄλλα τοῦ Πλάτωνος διδάγματα καὶ πρὸς τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐννοίας τοῦ ὁργανισμοῦ ἀντεῖπεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ἐννοια δ' ὅμως καθ' ἑαυτὴν ἀνεγνωρίσθη μέχρι σήμερον ὡς γονιμωτάτη. Εὐκόλος εἶναι ὁ ἔλεγχος περὶ παραγωγῆς καλῆς γενεᾶς καὶ κοινότητος γυναικῶν, περὶ τῆς αἰσιοδοξίας, μεθ' ἧς ἀναμένεται ἡ εὐδαιμονία ἐκ τῆς ἄρσεως τῆς ἰδιοκτησίας. Ἐγκεῖται δέ, ὡς φαίνεται, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ νὰ ἐπιπολάζουν ἐκάστοτε καὶ μέχρι σήμερον τοιαῦται ἐννοιαί. Ἀλλ' εἶναι ὅλως ἡμαρτημένον νὰ παραλληλίζεται ἡ ἰδεώδης Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν ἐπὶ οἰκονομικῶν βάσεων στηριζόμενον σοσιαλισμὸν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἀκριβῶς εἰς τὴν τρίτην τάξιν, τὴν τῶν δημιουργῶν, ἐπιτρέπει ὁ Πλάτων τὴν ἰδιοκτησίαν. Ὁ κομμουνισμὸς του ἀναφέρεται εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις καὶ χρησιμεύει ἀκριβῶς ὅπως ἀπαλλάξῃ αὐτὰς ἀπὸ τῶν ὀχλήσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ὁ Πλάτων ἔχει πάντοτε ἐν νῷ τὸν ἡθικὸν σκοπὸν τῆς πόλεως, δι' ὃ καὶ ἐν τῇ τάξει τῶν δημιουργῶν τὰ οἰκονομολογικὰ ζητήματα δὲν ἀξιοῦνται ἰδιαίτερας προσοχῆς. Δι' ἡθικοὺς λόγους ἐξορίζει ἐκ τῆς πόλεως τοὺς ποιητάς, ἀν καὶ ἐπιζητῇ ἐν αὐτῇ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ πάλιν ὁ Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις ἐνδελεχῶς καὶ μετὰ σπουδῆς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἔργον τῆς πόλεως καὶ δὲν καθιστᾷ αὐτήν, ὅπως τὸ φιλελεύθερον σύστημα καὶ οἱ ρωμαῖοι νομομαθεῖς, ἄπλοῦν προστάτιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλ' ἀναθέτει εἰς αὐτὴν τὸ καθήκον νὰ φροντίζῃ

περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν πολιτῶν τῆς στηριζομένης ἐπὶ τῆς ὀρθῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς μορφώσεώς των. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐλευθεριάζον σύστημα τοῦ Περικλέους εἶναι ὁ Πλάτων ὁ ἀπόλυτος ἀντιπρόσωπος τοῦ δόγματος τῆς δημοσίας ἀγωγῆς, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὅπως καὶ ὁ ὅλος βίος τῶν πολιτῶν πληροῦται κοινωνικοῦ φρονήματος, ὥστε οὗτοι νὰ ἔχωσι συνείδησιν τῶν πρὸς τὸ ὅλον καθηκόντων αὐτῶν καὶ νὰ ἐκπληρῶσιν αὐτὰ μετὰ χαρᾶς.

Ἄλλ' ἐάν τις θέλῃ δεόντως νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν Πλατωνικὴν πολιτείαν, ὀφείλει ἐν γένει νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ καθ' ἕκαστα. Αὐτὸς οὗτος ὑποδεικνύει τοῦτο, λέγων περίπου: «Ὡς ὁ τεχνίτης τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἀδριάντος δὲν πλάττει μὲ τὰ καθ' ἑαυτὰ ὠραιότατα χρώματα, ἀλλ' οὕτως ὥστε νὰ ὁμοῖται εἰς τὴν ὅλην εἰκόνα, οὕτω ὀφείλετε νὰ μὴ θαυμάζετε, ἐάν τυχὸν δὲν σᾶς ἀρέσκουν μερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἰκόνης τῆς πόλεώς μου. Ὄφείλετε εἰς τὸ ὅλον νὰ ἀποβλέπετε». Ἐχει ὁ Πλάτων πρὸ ὀφθαλμῶν ἰδεώδη εἰκόνα, ἐν ἣ τὸ ὅλον διάγει ἐν τελείᾳ ὁμοιοῖα καὶ μακαριότητι. Ἡ Πολιτεία του δὲν εἶναι μόνον ρηξικέλευθον φιλοσοφικὸν ἀγώνισμα, ἀλλὰ καὶ ἀπαραμίλλητον ἀριστοτέχνημα. Αὐτὸς ὁ φιλόσοφος ἐνόμιζε τὴν πραγμάτωσιν τῆς δύσκολον μὲν, ἀλλὰ κάπως δυνατὴν (*μὴ παντάπασιν ἡμᾶς εὐχὰς εἰρηκένι, ἀλλὰ χαλεπὰ μὲν, δυνατὰ δέ πη, ὅταν οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι*). Καὶ ἐάν δ' ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἰδεώδους τούτου ἀποβαίῃ ἀδύνατος, ὅμως ἡ παιδαγωγικὴ του ἀξία θὰ παραμένῃ διαρκής. Καὶ οἱ λόγοι ἐκείνοι τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους συνοψίζεται τὸ ὅλον θρησκευτικὸν ἰδεῶδες του: «ἔσεσθε οὖν τέλειοι, ὡς ὁ πατήρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τελειὸς ἐστίν», θὰ διασφύζουν ἐσαεὶ τὴν παιδαγωγικὴν των ἀξίαν, ὅσον καὶ ἂν ἔχωμεν συνείδησιν ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ἀξίωσιν ταύτην.

Κατὰ τὸν εἰς Συρακούσας δεύτερον πλοῦν πρὸς τὸν Διονύσιον τὸν νεώτερον κατὰ τὰ ἔτη 367 καὶ 361 ἡλιπίζεν ὁ Πλάτων ὅτι θὰ ἡδύνατο ἐκεῖ νὰ ἰδρῦσῃ τὴν ἰδεώδη πόλιν· πιθανῶς δὲ ἡ πικρὰ πείρα, τὴν ὁποίαν ἔλαβε ἐκεῖ μετὰ τὸν

θάνατον τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ θείου αὐτοῦ Δίωνος, φιλτάτου τοῦ Πλάτωνος, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ κηρύξῃ, ὅτι τὴν ἀρίστην πόλιν, οἷαν διέγραψεν ἐν τῇ Πολιτείᾳ του, μόνον **θεοὶ καὶ θεῶν παῖδες** δύνανται νὰ οἰκῶσιν. Ἐν ἔργῳ τῆς γεροντικῆς ἡλικίας του, ἐν τοῖς Νόμοις, διαγράφει τὴν πολιτείαν τῆς **δευτέρως ἀρίστης πόλεως**. Τὸ κράτος συνάπτεται στενωτέρον πρὸς τὰς ἱστορικῶς δεδομένας μορφάς. Καὶ ἐνταῦθα καθορίζεται ἡ ἐκπαίδευσις τῶν ἀρχόντων· ἀντὶ τῶν ἐλευθέρων καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διαγνώσεων τίθεται ὡς ὑπέρτατος κανὼν ὁ νόμος, εἰσάγεται ἡ θρησκευτικὴ λατρεία καὶ ἀποκαθίσταται ἡ ἰδιοκτησία καὶ ὁ γάμος. Θεσπίζονται τὰ δικαστήρια καὶ ὀρίζονται ποιναὶ τῶν ἀδικημάτων καὶ ἐρευνᾶται ὁ σκοπὸς τῆς ποινῆς καθόλου: «*δίκην δὲ ἕκαστος πρὸς ἑκάστῳ τῷ κακουργήματι σωφρονιστύος ἕνεκα ξυνεπομένην προσεκτείσάτω, ὃ μὲν ἀνοία κακουργήσας ἄλλοτρίᾳ, πειθοῖ διὰ νεότητα ἢ τι τοιοῦτον χρησάμενος, ἐλαφροτέραν, ὃ δὲ διὰ οἰκείαν ἀνοιαν ἢ δι' ἀκράτειαν ἡδονῶν ἢ λυπῶν ἐν φόβοις δειλοῖς ἢ τισιν ἐπιθυμίαις ἢ φθόνοις ἢ θυμοῖς δυσιάτοις γιγνόμενος βαρυτέραν, οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι διδοὺς δίκην, οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγέννητον ἔσται ποτέ, τοῦ δ' εἰς τὸν αὖτις ἕνεκα χρόνον ἢ τὸ παράπαν μισῆσαι τὴν ἀδικίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν δικαιούμενον, ἢ λωφῆσαι μέρη πολλὰ τῆς τοιαύτης ξυμφορᾶς*». Κατὰ τὸν Πλάτωνα λοιπὸν σκοπὸς τῆς ποινῆς εἶναι νὰ ἐπιδρῇ ἀποτρεπτικῶς ἐπὶ τοὺς ἄλλους, νὰ βελτιώνῃ αὐτὸν τὸν κακουργοῦντα, νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ νέας ἀδικίας ἢ ἐν ἀνάγκῃ νὰ τὸν καθιστᾷ ἀβλαβῆ. Νεώτεροι νομομαθεῖς ἐγκωμιάζουν ὡς ἑξαισίαν ἀνακάλυψιν τῶν Ὀλλανδῶν, τὸ ὅτι οὗτοι ἵδρυσαν τὸ πρῶτον σωφρονιστήριον· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι πολλῶ πρότερον ὁ Πλάτων, πάντως ἐν θεωρίᾳ, ἱδρύει **σωφρονιστήριον**, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ κακουργοῦντες διὰ νομοθετήσεως φέρονται εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν: (Νόμοι, 908 ε). Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τὴν πρὸς τὸν πραγματικὸν βίον προσαρμογὴν τοῦ ὁ Πλάτων ἀντιτιθέμενος πρὸς τὸ φιλελεύθερον σύστημα ἐξακολουθεῖ νὰσπάζεται τὴν θεμελιώδη κοινωνιοκρατικὴν ἄποψιν· τούτου δὲ ἐπακολούθημα εἶναι ἡ

καταπίσεις τῆς προσωπικότητος, ὁ καταβιασμός τοῦ πνεύματος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀναστελλεται πᾶσα πρόοδος.

Ἀριστοτέλους πολιτικὴ θεωρία.

Ἦτο χρεία νὰ εὐρεθῇ μέση ὁδὸς μεταξὺ ἐλευθεριάζοντος καὶ σοσιαλιστικοῦ συστήματος.

Τὴν μέσην ταύτην ὁδὸν εὗρε μεγάλου διδασκάλου, τοῦ Πλάτωνος, μέγας μαθητῆς, ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ δημιουργὸς τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἐνῷ τοῦ Πλάτωνος τὰ πολιτικὰ ἔργα πάντα ἐπιζητοῦν τὴν διατύπωσιν καὶ πραγμάτωσιν τοῦ ἰδεώδους, ὁ Ἀριστοτέλης στηρίζεται, ὡς αὐτῷ ἔθος, ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τῆς συνειλεγμένης ὕλης. Τὸ ἀφθονον ἐμπειρικὸν ὕλικόν ἦτο κατατεθημένον ἐν τῇ συλλογῇ 158 πολιτειῶν περιεχουσῶν μάλιστα μὲν τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ὕλην τοῦ θετικοῦ δικαίου. Τινὲς τῶν πολιτειῶν τούτων, ὡς τὴν ἐπὶ παπύρου εὐρεθεῖσαν Πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, κατέστησεν ὁ Σταγίριτις προσιτὴν εἰς τοὺς πολλούς, ἀλλ' αἱ πλεῖσται παρέμειναν ὡς ὕλικόν πρὸς μελέτην ἐντὸς τῆς σχολῆς. Ἐπὶ τοιούτων προεξεργασίων στηριζόμενος καὶ ἀπὸ τῆς καθόλου φιλοσοφικῆς θεωρίας του ὁρμώμενος συνέταξε τὰ πολιτικὰ του ἔργα.

Τὰ εἰς ἡμᾶς σωθέντα **Πολιτικά**, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δηλοῖ, εἶναι σύναψις ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους γενομένη κυρίως χάριν τῶν σκοπῶν τῆς σχολῆς. Περιλαμβάνει διαφόρους κύκλους μαθημάτων, ὥστε δὲν εἶναι ἐνιαῖον ἔργον. Συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὴν ἠθικὴν, τῆς ὁποίας κορωνίδα ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην διότι ἡ ἐπιστήμη αὕτη ὀφείλει νὰ δεῖξῃ πῶς οὐχὶ μόνον τὸ ἄτομον, ἀλλ' ἡ κοινωνία δύναται νὰ πραγματώσῃ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ πῶς τὸ ἄτομον τὸν σκοπὸν τοῦτον μόνον ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ διὰ τῆς κοινωνίας, ἐπιτελεῖ.

Ἀρχόμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τῆς ἐρεῦνης περὶ τῆς οὐσίας τῆς πόλεως, ἐκδέχεται ταύτην οὐχὶ ὡς μέγαν ἀνθρωπον, καθὼς ὁ Πλάτων, ἀλλ' ὑποτάσσει αὐτὴν εἰς τὴν ὑπερέραν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἡ πεῖρα διδάσκει

ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ὑπάρχῃ μόνος. Καὶ ἐπὶ τῶν ἀπλουστάτων καταστάσεων εὐρίσκομεν τὴν κοινωνίαν ἄνδρὸς καὶ γυναικὸς, δεσπότης καὶ δούλος· ἐξ αὐτῶν ἀναπτύσσονται κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην βαθμηδὸν ὁ οἶκος, ἡ κώμη καὶ τέλος ἡ πόλις. Ἡ πόλις εἶναι ἢ τὸ τέρμα τῆς ἀναπτύξεως ἀποτελοῦσα κοινωνία, ἢ καθόλου εἰπεῖν οὕτω πραγματοῦσα τὸν σκοπὸν, ὥστε νὰ δύναται ἅψ' ἑαυτῆς νὰ ἐπαρκῇ εἰς πάσας τὰς χρείας, νὰ ἔχῃ αὐτάρκειαν, γινομένη μὲν ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀνάγκης τοῦ ζῆν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς προωρισμένη νὰ συντελῇ εἰς τὸ εὖ ζῆν («ἡ δ' ἐκ πλεονόντων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις ἦδη, πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκειᾶς ὥς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὕσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν»).

Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἡ πόλις εἶναι τι φυσικόν, ὥς καὶ αἱ ἀπλούστεραι κοινωνίαι, ἐξ ὧν προκύπτει. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις μόνον ἐν τῇ πόλει δύναται νὰ εἶναι τέλειος ἄνθρωπος, εἶναι ὃν φύσει πρὸς τὴν πολιτικὴν συμβίωσιν διατετημένον «ζῶν φύσει πολιτικόν». Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ἣν τὸ μερικόν καὶ ἐμπειρικόν εἶναι τὸ *πρότερον πρὸς ἡμᾶς*, τὸ δὲ *εἶδος ἢ ἡ ἰδέα τὸ πρότερον φύσει*, ὁδηγεῖ αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἐκδοχῇ τῆς πόλεως. Ἡ πόλις εἶναι κατὰ φιλοσοφικὴν ἔννοιαν φύσει πρότερον τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ἀτόμου. (*Καὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἐστίν· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους*). Τὸ ἄτομον μόνον ὥς μέρος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας δύναται νὰ νοηθῇ. Ὁ ἄνθρωπος ἔξω πολιτικοῦ συνδέσμου θὰ ᾔτο θεὸς ἢ θηρίον. Ὁ ἀνωτέρω ὁρισμὸς τῆς πόλεως ἢ τοῦ κράτους εἶναι φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ φιλοσοφικὸς ὁρισμὸς· οἱ νομομαθεῖς ἐνδέχεται νὰ εὕρουν αὐτὸν ἑλλιπῆ ὥς μὴ περιέχοντα δικαιολογίαν τινὰ τῆς κυριάρχου ἐξουσίας τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ᾔτο οὐχὶ νομομαθῆς, ἀλλὰ φιλόσοφος, ὅστις θέλει νὰ καθορίσῃ τὴν οὐσίαν τῆς πόλεως ὥς ὀργανισμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει δεδομένου. Ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ἀπλούστατοι ὀργανισμοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑφίστανται ἄνευ ὑποταγῆς, ἄνευ ἐξουσίας καὶ χωρὶς σταθερὰς προσαλλήλου σχέσεως

δικαίων, τοῦτο προϋποθέτει ὁ Ἀριστοτέλης ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ, ἐνθα περὶ τὸ τέλος ἐπιφέρεται ὡς μετάβασις εἰς τὴν πολιτικὴν θεωρίαν τὸ ὅτι ὁ ἠθικὸς σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἥτοι ὁ κατ' ἀρετὴν βίος, εἰς οὗ τὴν πραγμάτων ἢ πόλις ἐν τῇ ἑαυτῇ οὐσίᾳ ἀποσκοπεῖ, δὲν εἶναι κατορθωτὸς ἄνευ νόμων καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς τούτων δυνάμεως. Ἄλλ' ἡ βαθυτάτη δικαιολογία τῆς πόλεως ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἄνευ δικαιοσύνης γίνεται ἄγριον θηρίον: «ὥσπερ γὰρ τελειωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ἀνθρώπος, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης χεῖριστον. Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα· ὁ δὲ ἀνθρώπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τὰναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς... ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν· ἡ δὲ δίκη τοῦ δικαίου κρίσις» (τ. ἐ. ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης στηρίζεται ὁ πολιτικὸς σύνδεσμος τῶν ἀνθρώπων· διότι ἡ διαχείρισις καὶ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, ἣτις εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τί εἶναι δίκαιον, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς τάξεως ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ). Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, λέγει ὁ Jellinek, περιέχεται ἐν τῶν βαθυτάτων διδαγμάτων, ὅσα εἶπέ ποτε ἀνθρώπος περὶ τῆς φύσεως τοῦ κράτους.

Σκοπὸς τῆς πόλεως εἶναι ὅπως δι' αὐτῆς παραχθῇ τὸ εὖ ζῆν, ἡ εὐδαιμονία. Ὅτι δὲ αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ τῆς φρονήσεως καὶ ἀρετῆς του, ὅτι ἐπομένως ἡ πόλις ὀφείλει νὰ φρονεῖζῃ περὶ τῆς τῶν πολιτῶν ἠθικῆς παιδείσεως, τοῦτο εἶναι, ὡς παρὰ Πλάτῳ, καὶ παρ' Ἀριστοτέλει βέβαιον καὶ ἀναντίλεκτον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη οὐχὶ ἡ ἀρετὴ καθ' ἑαυτὴν ταυτίζεται πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἡ χρῆσις καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῆς. Ἡ εὐδαιμονία ἔγκειται εἰς τὴν τελείαν καὶ ἀνεμπόδιστον ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας φύσεως, τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς, ὅρος δὲ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖος εἶναι ἡ εὐτυχία ἢ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς θέσεως ἀπορρέουσα. Παρὰ τὰ πνευματικὰ καὶ σωματικὰ ἀγαθὰ παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης ὡς τοιαῦτα καὶ τὰ ἐξωτερικὰ (δόξαν, πλοῦτον κτλ.), νομίζων ὅτι ἄνευ αὐτῶν οὔτε

πόλις οὔτε ἄτομον δύναται τελείως νὰ εὐδαιμονῇ. Ἐντεῦθεν προκύπτει διὰ τὴν πόλιν τὸ ἔργον νὰ φροντίξῃ περὶ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν, πρὸς δὲ ἀναγνωρίζεται καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως τῆς δυνάμεως, ἂν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐν Σπάρτῃ καθεστὼς λέγῃ ὅτι πόλεμος καὶ πολεμικὴ μόρφωσις δὲν πρέπει νὰ γίνωνται αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ σκοπός, ἀλλὰ μόνον χρησιμεύουν εἰς τὸ νᾶσφαλίσουν εἰς τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας ἀτάραχον ὑπαρξιν ἐν τῇ ἐπιδιώξει ὑπερτέρας ἡθικῆς καὶ διανοητικῆς ἡμερώσεως.

Ἄν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκρούῃ τὴν παρὰ Πλάτωνι ὑπερβολὴν τῆς πρὸς τὸν ἐπὶ μέρους ἄνθρωπον ἀναλογίας τῆς πόλεως ὡς ὠργανωμένου ὅλου, οὐχ ἥττον παραδέχεται ὅτι ἡ πόλις εἶναι τι ὅλον ἐκ πολλῶν καὶ ἑτεροειδῶν μερῶν συνεστώς· ἡ οὕτω συναποτελουμένη ὁλότης εἶναι ἐνότης, οὐχὶ ἄπλοῦν ἄθροισμα ἀτόμων. Ἐκ τῆς ἐνότητος ταύτης προκύπτει ἡ καθολικὴ βούλησις, ἣν ἐμφανίζει ἡ πόλις ὡς νομικὸν πρόσωπον. Ἀλλὰ πραγματοῦται ἡ καθολικὴ βούλησις μόνον διὰ τῆς προσωπικῆς συνεργασίας τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ πόλει, καὶ μόνον διὰ τῆς συνεργασίας ταύτης παρέχεται ἐγγύησις, ὅτι κατορθοῦται τὸ ὑψιστον ἔργον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὁ ἡθικὸς καὶ εὐδαίμων βίος τῶν πολιτῶν. Μόνον εἰς εὐσυνόπτους σχέσεις, ἐνθα οἱ πολῖται γνωρίζουν ἀλλήλους, εἶναι δυνατὴ ἡ ἐνότης πνεύματος καὶ βουλήσεως. Μεγάλῃ χώρᾳ θὰ διηυκόλυνε τὴν αὐτάρκειαν ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἀλλ' ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως θὰ παρείχε δυσχερείας. Ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα δὲν δύναται, ὡς εἴπομεν, νὰ νοήσῃ πόλιν, ἐν ᾗ ὁ κῆρυξ διὰ τῆς φωνῆς του δὲν εἶναι κύριος τοῦ ὅλου δήμου. Τὰ βαρβαρικὰ βασίλεια εἶναι μὲν ὠργανωμένα *ἐθνη*, ἀλλὰ δὲν εἶναι πόλεις (κράτη) οὐχὶ ἔνεκα τοῦ μοναρχικοῦ των πολιτεύματος, ἀλλὰ καθὼ ἀνίκανα νὰ πραγματώσουν τὸν σκοπὸν τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τὸ κράτος συμπίπτει μὲ τὴν πόλιν· ὑπερτέραν δὲ μορφήν περιλαμβάνουσιν πολλὰς κοινότητας οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης οὔτε ἄλλος τις Ἕλληγ διετύπωνεν.

Οὐδεμίᾳ κοινωνίᾳ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τάξεως καθορι-

ζούσης τὰς νομικὰς σχέσεις τῶν μελῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν διοίκησιν. Ἡ τάξις τῆς πόλεως εἶναι ἡ πολιτεία. Αὕτη δὲ καθορίζεται εἰς τοὺς οὐχὶ ἀναγκαίως γραπτοὺς νόμους, οἵτινες διὰ τοῦτο προϋποθέτουν τὸν πολιτικὸν βίον. Ὅπου ὁ ἄρχων, ὁ τύραννος, ὁ κυρίαρχος δῆμος ἀντὶ τῶν γενικῶς κυρίων νόμων ἀντικαθιστᾷ τὴν ἰδίαν αὐθαίρετον κρίσιν του, ἐκεῖ δὲν ὑφίσταται κυρίως πόλις. Ἀκριβέστερον εἰπεῖν πολιτεία εἶναι ἢ ἐν τῇ πόλει τάξις τῶν διαφόρων ἔξουσιων, μάλιστα δὲ τῆς κυριαρχου (ἐστὶ δὲ πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων· κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα, πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία). Αὕτη παρέχει εἰς τὴν πόλιν τὸν νομικὸν καὶ πολιτικὸν χαρακτήρα. Ἡ πολιτεία εἶναι τὸ *εἶδος* τῆς πόλεως, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀριστοτελικὴν θεωρίαν τὸ εἶδος προσδιορίζει τὴν οὐσίαν ἐκάστου πράγματος, ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τοῦ συγκεκριμένου κράτους. Νομικὸν ἐπακολούθημα τούτου εἶναι ὅτι μεταβαλλομένης τῆς πολιτείας, καὶ ἂν ὁ αὐτὸς διαμένῃ λαός, ἐμφανίζεται νέον ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ κράτος. Ἀλλ' ὅμως τὸ περαιτέρω συμπέρασμα, ὅτι ἡ νέα πόλις δὲν ἐνέχεται εἰς τὰ συμβόλαια καὶ τὰ χρεὲ τῆς παλαιᾶς πόλεως, δὲν θέλει νὰ συναγάγῃ ὁ Ἀριστοτέλης, ὥς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔπραξαν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Γενούης οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς σοβιετικῆς Ρωσσίας (*εἰ δὲ δίκαιον διαλύειν ἢ μὴ διαλύειν, ὅταν ἐς ἑτέραν μεταβάλῃ πολιτείαν ἢ πόλιν, λόγος ἕτερος*).

Τάξις πολιτικοῦ δικαίου, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὑπάρχει ἐπὶ κοινωνικοῦ βίου ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν ἢ κατ' ἀριθμόν. Ἡ ἰσότης δηλονότι δὲν εἶναι χρεία νὰ εἶναι ἡ μηχανικὴ ἰσότης τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ πάντως ἀπαιτεῖ ὅπως πᾶς πολίτης ἔχῃ τινὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Ἐκ τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς προκύπτει ὁ ὅρισμός τοῦ πολίτου· «πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον ὀρίζεται ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς», τ. ἑ. εἰδικὸν γνῶρισμα τοῦ πολίτου εἶναι ὅτι μετέχει τῆς διαχειρίσεως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας. Ὁ ὅρισμός οὗτος τοῦ πολίτου ἐφαρμόζεται

ἀκριβέστατα ἐπὶ τοῦ πολίτου τῆς δημοκρατουμένης πόλεως, ὅστις πάντοτε δύναται νὰ μετέχῃ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, νὰ σκῇ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ εὐθύνῃ τοὺς ἄρχοντας, ἅτινα πάντα ὑπάγονται εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ἔννοιαν τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ἰσχύει τοῦτο, καθόσον ἐν αὐτοῖς τὰ δικαιώματα ταῦτα ἀσκοῦνται κατ' ἐκλογὴν ἢ ἐκ περιτροπῆς.

Ἡ τῶν ἀρχῶν τάξις ἢ μετὰ τῆς πολιτείας δεδομένη ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν, «*περὶ ὧν* δεῖ θεωρεῖν τὸν σπουδαῖον νομοθέτην ἐκάστῳ τὸ συμφέρον· ὧν ἐχόντων καλῶς ἀνάγκη τὰς πολιτείας ἔχειν καλῶς, καὶ τὰς πολιτείας ἀλλήλων διαφέρειν ἐν τῷ διαφέρειν ἕκαστον τούτων». Τὰ τρία ταῦτα μέρη εἶναι τὸ *βουλευόμενον*, τὸ *περὶ τὰς ἀρχάς*, καὶ τὸ *δικάζον*, τ.ἔ. ἡ νομοθετικὴ, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία. Ἀκολουθῶν ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Πλάτωνα διακρίνει τρεῖς πολιτείας, καθόσον ἡ ἐξουσία πᾶσα κεῖται εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς ἢ πολλῶν ἢ πάντων· ἐκάστη τούτων δύναται νὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ ἐκάστης ὑπάρχει *παρέκβασις*. Αἱ τρεῖς ὀρθαὶ πολιτεῖαι εἶναι ἡ *βασιλεία*, ἡ *ἀριστοκρατία*, ἡ *πολιτεία*, αἱ δὲ ἀντίστοιχοι παρεκβάσεις *τυραννία*, *ὀλιγαρχία*, *δημοκρατία*. Τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν ἴδιον εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὅτι ἡ τῶν πραγμάτων διοικήσεις γίνεται *κατὰ νόμους*, τῶν δὲ κακῶν ἢ ἡμαρτημένων, ὅτι *παρὰ νόμους*. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης λέγει τὰς τρεῖς πολιτείας ὀρθὰς μέν, ἐὰν οἱ ἄρχοντες ἐπιζητοῦν τὸ *κοινὸν συμφέρον*, *παρεκβάσεις* δέ, ἐὰν τὸ ἴδιον. Ἡ διάκρισις αὕτη συμφωνεῖ κατ' οὐσίαν πρὸς τὴν πλατωνικὴν, ἀλλ' εἶναι καλυτέρα ὥς δηλοῦσα τὸ ἐλαττήριον, ἐξ οὗ παρορμώμενοι οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν ἄρχουσι κατὰ νόμους ἢ παρὰ νόμους. Ἡ διατυπωμένη σειρὰ ἐμφανίζει τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πολιτειῶν ἐκάστων. Ἀρίστη εἶναι ἡ *βασιλεία*, ἥτοι μοναρχία, ἐν ᾗ ὁ ἄρχων τοσοῦτον ὑπερέχει τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀρετὴν, ὥστε παρίσταται ἐν αὐτῇ *ὥσπερ θεὸς ἐν ἀνθρώποις*, καὶ οὐδενὸς δεῖται νόμου, διότι αὐτὸς οὗτος εἶναι ὁ νόμος. Τοιοῦτος δ' ὅμως ἀνὴρ εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀνεύρετος ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ πάντως θὰ ὑπῆρχε κατὰ τοὺς

ἡρωϊκοὺς χρόνους. Ὡς ἡ βασιλεία εἶναι ἡ ἀρίστη, οὕτως ἡ παρέκβασις αὐτῆς, ἡ **τυραννίς**, εἶναι ἡ πασῶν τῶν πολιτειῶν χειρίστη (abusus optimi pessimus). Ὅσῳ μᾶλλον αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως ἀπασαι κεῖνται ἐν ἐνὶ ἀνδρί, τόσῳ ἰσχυροτέρα γίνεται ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, καὶ καθὼς ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς ἐξουσίας ταύτης ἐν τῷ συμφέροντι τῶν ὑπηκόων εἶναι ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τὸ ἀριστον, οὕτως ἡ διὰ τοῦ τυράννου κατὰ-χρησις αὐτοῖς εἶναι ἐν τοῖς κακοῖς τὸ χειρίστον. Ἦττον ἰσχυρὰ εἶναι ἡ πολιτεία ἢ ἐν χερσὶ τινων ἀρίστων γένει καὶ πλούτῳ διαφερόντων κειμένη, ἐπομένως ὡς **ἀριστοκρατία** μὲν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς, ὡς **ὀλιγαρχία** δὲ ἐν τοῖς κακοῖς τὴν μέσῃν κατέχουσα θέσιν. Αἱ δύο αὗται μορφαί, μοναρχία καὶ κυρίως ἀριστοκρατία, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰδεώδη πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους, τῆς ὁποίας ὁμως δὲν φροντίζει νὰ ὑπο-τυπώσῃ τελείαν εἰκόνα, καθὸ μὴ πιστεύων εἰς τὴν πραγμά-τωσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ διὰ μακρῶν πραγματεύεται περὶ τῆς τρίτης ὀρθῆς μορφῆς, ὡς ἀνηκούσης εἰς τὴν πραγματικό-τητα, ἥτοι τῆς **πολιτείας**.

Ἐν αὐτῇ κυρίαρχον εἶναι τὸ ὅλον τῶν πολιτῶν, ὅπερ ὡς γνῶμονα ἐνεργείας ἔχει τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἡ τάσις αὕτη ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι παρὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα λαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἡ ἰδιοκτησία, ὥστε ἡ πολιτεία εἶναι κρᾶσις δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας. Διὰ μετρίου δῆλον ὅτι τιμῆματος παρακωλύεται τὸ νάντιπροσω-πεύεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ πλειοψηφία μονομερῶς ὑπὸ τῶν ἀπόρων καὶ νὰ δεσπόξῃ ἡ τάξις αὕτη. Οὕτως ἡ ὀξεία ἀντί-θεσις ἀπόρων καὶ πλουσίων ἀμβλύνεται, καὶ διὰ συνετῆς μεΐξεως ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν θεσμῶν (ἡμερή-σιοι μισθοὶ τῶν ἀπόρων, ἀλλὰ καταναγκασμὸς πρὸς ἀσκη-σιν τῶν πολιτικῶν δικαίων μόνον διὰ τοὺς εὐπόρους, ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν κλ.) δυνατόν νὰ καταβάλλεται φροντίς ὅπως τὰ διάφορα συμφέροντα πράγματι ἱκανοποιῶνται. Οὕτως ἡ πολιτεία δὲν εἶναι κατί-σχυσις τῆς τάξεως τῶν ἀπόρων, ἀλλὰ πραγματικὸν τοῦ ὅλου δήμου κράτος.

Ἀλλ' εἰς πραγμάτων τῆς πολιτείας ταύτης ἀπαιτοῦνται

πρόσφοροι ὄροι. Δύναται αὕτη νὰ πραγματωθῇ ἐκεῖ μόνον, ἔνθα ἄποροι καὶ πλούσιοι δὲν ἀντιτάσσονται πρὸς ἀλλήλους ὡς δύο ἀποτόμως κεχωρισμένοι ἐχθρικοὶ τάξεις, ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ὑπάρχει ἰσχυρὰ μέση τάξις, ἡ *μεγίστη πάση πόλει εὐτυχία*. Διότι αὕτη εἶναι ἡ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως ἐγγυωμένη, αὐτὴν μάλιστα ἐνδιαφέρει, ὅπως διατηρηθῇ ἡ παροῦσα κατάστασις· εἶναι, ὡς λέγομεν σήμερον, τὸ συντηρικὸν στοιχεῖον. Θὰ ἦτο λόγου ἄξιον νὰ παρατεθῇ ὅλον τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔνθα μετὰ θαυμαστῆς ψυχολογικῆς δεινότητος χαρακτηρίζονται αἱ τρεῖς τάξεις, οἱ σφόδρα εὐποροὶ, οἱ σφόδρα ἄποροι καὶ οἱ τρίτοι, οἱ μέσοι τούτων. Περὶ τῶν μέσων τούτων λέγει. «Καὶ σφύζονται δ' ἐν τοῖς πόλεσιν οὗτοι μάλιστα τῶν πολιτῶν (οἱ μέσοι). Οὔτε γὰρ αὐτοὶ τῶν ἀλλοτρίων ὥσπερ οἱ πένητες ἐπιθυμοῦσιν· καὶ διὰ τὸ μὴτ' ἐπιβουλεύεσθαι μὴτ' ἐπιβουλεύειν ἀκινδύνως διάγουσιν... δῆλον ἄρα ὅτι καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτικὴ ἀρίστη ἡ διὰ τῶν μέσων, καὶ τὰς τοιαύτας ἐνδέχεται εὖ πολιτεύεσθαι πόλεις, ἐν αἷς δὴ πολὺ τὸ μέσον κτλ.».

Εἰς μόνος ἀνὴρ ἐπιτραπείς τὴν ἡγεμονίαν τῶν κοινῶν πραγμάτων συνέβη νὰκολουθήσῃ τὴν μέσῃν ὁδὸν πολιτευόμενος καὶ νὰποδώσῃ εἰς τὴν μέσῃν τάξιν τὴν πρέπουσαν ροπὴν καὶ δύναμιν. Ταῦτα λέγων ὁ Ἀριστοτέλης περαίνει τὸ περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας τμῆμα. Τίνα ἐνόει, δὲν εἶχε χρειάν νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀκροατάς του. Εἶναι ὁ Σόλων, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι δὲν ἐδημιούργησεν ἄφ' ἑαυτοῦ νέαν ἰδεώδη πολιτείαν, ὡς τινες νομίζουσιν, ἀλλ' οὐδὲ πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς δημιουργὸς τῆς ἀκράτου δημοκρατίας ἢ ὡς ὑπεύθυνος δι' αὐτήν. Διότι ἔδωκεν εἰς τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν τὰ εἰς ἐλεύθεροι λαὸν ἀπαραίτητα δίκαια. Ἡ δὲ πρόθεσις αὐτοῦ ἦτο ἀγνὴ καὶ ὀρθή. Ἡ σύμμετρος αὐτοῦ δημοκρατία ἦτο ἐγγυτάτω τῆς ἀρίστης πολιτείας. Καὶ ἐν τοιαύτῃ πολιτεία κάλλιον ἢ ἐν ἄλλῃ ἰδεώδει πολιτεία πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πεποιημένη ἡδύνατο ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ πραγματώσῃ καὶ τοὺς ἄλλους πολιτικὸς σκοποὺς, τὴν ἀγωγὴν τῶν πολιτῶν κατὰ τὸ σπαρτιατικὸν πρότυπον,

τὴν παιδείυσιν αὐτῶν, τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρίστων, τὴν θεωρα-
πείαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπίδρασις τῶν πολιτικῶν θεωριῶν. Μοναρχία.

Δὲν ὑπάρχει ἀφιβολία ὅτι αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῶν δύο
μεγάλων φιλοσόφων ἤσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν, ὥς ἀπο-
δεικνύεται ἐκ τῆς κατὰ τὴν 4^{την} ἑκατονταετηρίδα ἀναμορ-
φώσεως ἐν Ἀθήναις τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐφήβων κατὰ τὸ
παράδειγμα τῆς πλατωνικῆς πολιτείας, καὶ ὥς κάμνει φανε-
ρὸν πολιτικὸς ἀνὴρ διάσημος, Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ὁ
ὁποῖος ἐπεχείρησε πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις ἔχων ἐν νῷ τὰς
ἰδεολογικὰς θεωρίας. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι ἄνδρες πρακτι-
κώτεροι, ὥς ὁ Ἰσοκράτης, στρέφουσι τὰ βλέμματα πρὸς τὴν
πάτριον πολιτείαν, ἣτις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κρατοῦσαν
ὀχλοκρατίαν καλεῖται ὑπ' αὐτοῦ **ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία**.
Οὕτως ἐπιζητεῖται ἡ ἄρσις τῶν ἀντιθέσεων τῶν δύο πολι-
τειῶν καὶ ἡ εἰς μίαν ἐνότητα σύναψις· συγκροτεῖται δηλ. ἡ
μεικτὴ πολιτεία ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπαινουμένη. Καὶ
τοῦ Σταγίριτον ἡ πρακτικὴ διδασκαλία ἀποκορυφουται εἰς
τὴν ἐξύμνησιν τῆς ἐξ ἀριστοκρατικῶν, ὀλιγαρχικῶν καὶ δημο-
κρατικῶν στοιχείων κεκραμένης πολιτείας. Κατ' αὐστηρὰν
λογικὴν ἀκολουθίαν διετύπωσε τὸ νέον ἰδεῶδες ὁ μαθητὴς
τοῦ Ἀριστοτέλους Δικαίαρχος. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δικαίάρχου τὸ
ἰδεῶδες τοῦτο εἰσεχώρησεν, ὥς ἐν ἀρχῇ εἵπομεν, διὰ τοῦ
ἱστορικοῦ Πολυβίου εἰς τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες οὕτω κατε-
νόησαν τὴν φύσιν καὶ τὰς ἀρετὰς τῆς ἑαυτῶν πολιτείας, τὴν
ὁποίαν ἔχοντες ἤρξαν τῆς οἰκουμένης.

Ἄλλ' οὐδὲ ἡ νέα ἔννοια τῆς μεικτῆς πολιτείας ἦτο δυνα-
τὸν νὰ πορῇ πανάκεια ρίζα τῆς ὁσημέραι καταπιπτούσης
πόλεως· φυσικώτατον δὲ ἦτο παρὰ τὰς γνωστὰς τυπικὰς
μορφὰς τῆς ἑλληνικῆς πόλεως νὰ νασζητηθῇ ἄλλος τις τύπος,
ἀλλαχοῦ ὑφιστάμενος τοῦ ὁποίου ἡ πρακτικὴ σημασία ἐγί-
νετο καταφανὴς καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὅπου οἱ θεσμοὶ
οὐδὲν ὠφελοῦσιν, αἱ ἐλπίδες πάντων συνήθως στρέφονται
εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐξεγείρεται ὁ πόθος μιᾶς στιβαρᾶς

χειρὸς δυναμένης νὰ εἰσαγάγῃ κόσμον καὶ τάξιν. Οὕτω βλέπομεν τὸν γέροντα Ἰσοκράτην στρεφόμενον πρὸς τὸν Εὐαγόραν, βασιλέα τῆς Κύπρου, πρὸς τὸν Νικοκλέα καὶ τέλος πρὸς τὸν Φίλιππον, βασιλέα τῆς Μακεδονίας, τὸν ὁποῖον θέλει ἡγεμόνα πάντων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ δὲ Ξενοφῶν εἰς τὴν Κύρου Παιδείαν παριστᾷ τὸν μέλλοντα μονάρχην δῆθεν κατὰ τοὺς Περσικοὺς νόμους παιδευόμενον, πράγματι δὲ κατὰ μὲν τὸ σῶμα δεχόμενον μόρφωσιν σπαρτιατικὴν, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν πληρούμενον πρακτικῶν σωκρατικῶν διδαγμάτων. Οἱ παῖδες τῶν Περσῶν μανθάνουσιν εὐσέβειαν, ἐγκράτειαν, εὐπείθειαν καὶ μάλιστα δικαιοσύνην, τὴν κυρίως πολιτικὴν ἀρετὴν, καὶ ταύτας οὐχὶ θεωρητικῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς πράξεως καὶ τοῦ ἐθισμοῦ. Οὕτω δὲ παιδευθεὶς ὁ Κῦρος ἤρξε τῆς Ἀσίας. Τοιούτου λοιπὸν μονάρχου ἔχουν χρεῖαν οἱ Ἕλληνες. Ἀποσπώμενος ὁ Ξενοφῶν ἀπὸ τοῦ τύπου τῆς πόλεως, ἐπιζητεῖ πολιτικὴν ὁργάνωσιν ἀρμόζουσαν ὄντως εἰς μέγα βασίλειον. Τὸ βασίλειον, ὅπερ ὠνειροπόλει ὁ Ξενοφῶν, ἐπραγματώθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ μονάρχου ὡς εὐεργέτου τοῦ λαοῦ του ἐπέδρασεν ἐπὶ τοὺς Διαδόχους. Ὁ Ξενοφῶν δὲν ἦτο μεγάλη τις διάνοια· ἡ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ ἐργασία του οὐδὲ πόρρωθεν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ ὅμως διεῖδε τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν κάλλιον ἢ ὁ Ἀριστοτέλης. Δὲν εἶναι ἄρα ἄξιον ἀπορίας, πῶς, ἐνῶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους νικηφόρος ἵδρυνεν ἐν Ἀσίᾳ τὸ παγκόσμιον κράτος του, αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἐξηκολούθει νὰ διδάσκῃ ἐν Ἀθήναις ἀπὸ καθέδρας ὅτι δὲν εἶναι κράτος ἐκεῖνο, ἐνθα τῶν πολιτῶν ἐκκλησιαζόντων δὲν δεσπάζει ὁ κῆρυξ διὰ τῆς φωνῆς του; Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ προσήκων τόπος, ὅπως ἐξετασθῇ ἀκριβῶς τὸ ζήτημα τοῦτο· βέβαιον δ' ὑπάρχει ὅτι, ὅτε ἐμεγαλουργεῖ ὁ δαίμόνιος μαθητὴς, ὁ μέγας διδάσκαλός του εἶχεν ἤδη ἀποτέτελεσμένην τὴν πολιτικὴν του θεωρίαν. Τὸ ἔργον τοῦ Μακεδόνα στρατηλάτου προπαρασκευάσθη διὰ τῆς ὅλης πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἂν αὐτὸς οὗτος περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὡς βασιλέως εἶχεν ὑψηλὴν γνώμην, βεβαίως ἐπέδρασεν ἐπ'

αὐτῶν ἢ εἰκὼν τοῦ ἰδεώδους μονάρχου οἷαν διεμόρφωσεν ἡ ἑλληνικὴ θεωρία, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον θὰ ἐπέδρασαν τὰ σοφὰ διδάγματα τοῦ ἀθανάτου διδασκάλου του, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ προμνημόνευθεις Treitschke ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὰ πολιτικά του ἀναγνώσματα εἶπεν: «Ὁ θέλων ὄντως νὰ μάθῃ νὰ διανοῇται καὶ νὰ κρίνῃ πολιτικῶς ὀφείλει νὰ στομωθῇ εἰς τὰ σιδηροῦχα λουτρὰ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἥτις ἐν τῇ πολιτικῇ θεωρίᾳ παρήγαγε τὸ μέγιστον ἀριστοτέχνημα, τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸ τῶν ὁποίων πάντες ἰστάμεθα ἀκόμη καὶ τώρα ἀδέξιοι καὶ ἀπειρόκαλοι τεχνῖται».

Ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ

